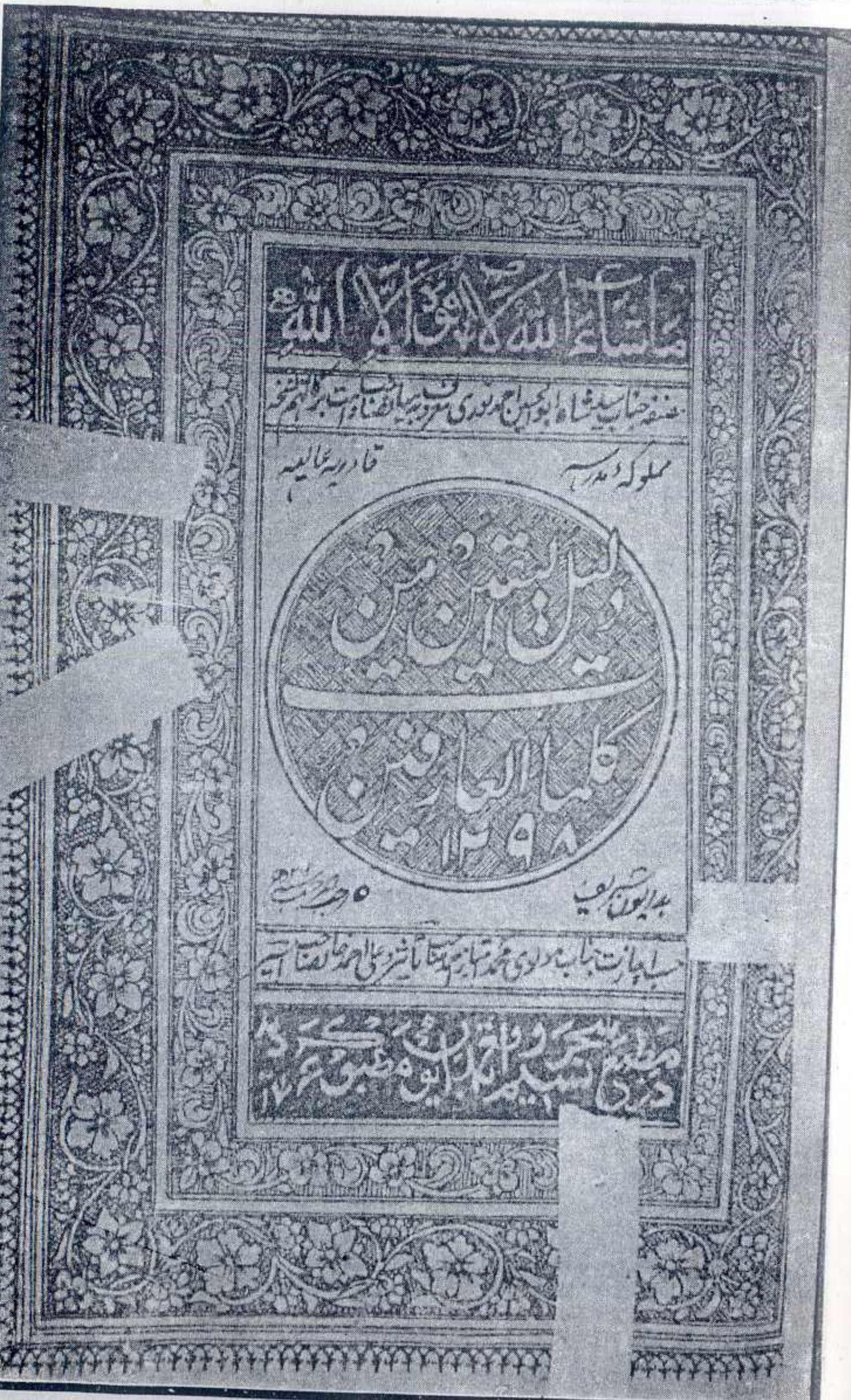

ما شاء اللہ لا قوۃ الا باللہ

مصنفہ جناب سید شاہ ابو الحسین احمد نوری

مملوکہ مدرسہ قادریہ

دلیل الیقین من کلمات العارفین

۱۲۹۸

۵ رجب

حسب اجازت جناب مولوی محمد

مطبع ... دہلی

۲

فہرستِ مضامین کتابِ فیض انتساب
دلیل الیقین من کلماتِ العارفین

(۱) دیباچہ ـ در حمد و نعت و سببِ تالیفِ کتاب۔

(۲) فصلِ اوّل ـ در تفضیلِ شیخین بتفضیلِ کلی بروجہِ اجمال۔

(۳۳) فصلِ دوم ـ در تفضیلِ شیخین بالتعیین در ذاتی ولایت و مرتبۂ کاملیت۔

(۶۱) فصلِ سوم ـ در تفضیلِ حضرت مولیٰ در تعدیۂ ولایت و مرتبۂ مکملیت۔

(۷۲) فصلِ چہارم ـ در فذلکۂ مرام و خلاصۂ کلام۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ وکفی والصلوٰۃ والسلام علی عبادہ الذین اصطفی لاسیما علی سید الاکارم
الشرفا الذی فاق العلمین فضلا وشرفا سیدنا ومولانا محمد المصطفی وعلی
الہ وصحبہ الاطائب اللطفا خصوصا علی النواب الاربعۃ الخلفا امراء المسلمین
وسادات الحنفا وعلی جمیع من تابعہم فی الصدق والصفا من الاولیاء الکرام
البررۃ العرفا والعلماء العظام معادن الوفا الذین اسوا الامۃ وبذلوا الہمۃ
فکشفوا الغمۃ واقاموا الحجۃ ونصحوا المحجۃ وازالوا الخفا فزادوا الکفرۃ والضالۃ
الفجرۃ حسرۃ والصفا وعلینا معہم صلاۃ وسلاما فیہما من کل داء شفا اما بعد
میگوید فقیر معترف بتقصیر سید ابو الحسین احمد نوری معروف
میاں صاحب ابن سید ظہور حسن رحمۃ اللہ علیہ قادری برکاتی
احمدی رسولی مارہروی سلکہ اللہ ربہ سبیل المؤمنین الی سبیل الیقین
ورزقہ العبادۃ حتی یاتیہ الیقین وحشرہ فی زمرۃ المتقین المتقنین وجعل لہ

[illegible]

قبول حق فی الاولین ولسان صدق فی الآخرین مع جمیع الموالی

آمین اللهم آمین وصلی الله علی سید المرسلین محمد واله وصحبه اجمعین

بجا اله البیت تا قعد وعلا اله البیت الغه که انشاء الله تعالی از چهره

تفضیل آنچنانکه شاید نقاب کشاید و از آئینه عالمتاب راه و رسم

زنگ غبار یمین ویسار زداید با ختم بر تالیف و ترصیف این نظم

سخن منیف شورش بجای دو فرقه متفرقه آمد که بر رشته تعصب

اسا بهت از دست داده دور طالب مقصود از کجا بکجا افتاده اند پای

نهاده حضرات شیخین رضی الله تعالی عنهما را بهمه وجوه تفضیل داده

جلیله و فضائل جمیله حضرت نجاة الهالکین امام السالکین اسد الله الغالب

سیدنا ومولانا علی بن ابی طالب کرم الله تعالی وجهه را یکسر بر طاق

نسیان نهند یارب مگر منشا غلط اینان لفظ فضل کلی باشد که در کلام

دیدند و از و فضل من جمیع الوجوه فهمیدند حالانکه میان هر دو

که به اندازه هزار فرسنگ هم بس نکند فرقه اخری در

ہلاک تفریط افتاده بتفضیل حضرت مولی کرم الله تعالی وجهه

بمجاز مند و فضل باهر و شرف ظاهر حضرات شیخین رضی الله تعالی عنهما

بهوای نفس بر نوعی دگر تاویل کنند نگر ندانند که تفضیل موثوق صدیق

بآیات کتاب و احادیث جناب رسالت مآب و اجماع اصحاب و تصریحات

جلیله حضرت علیه ابی تراب و کلمات طیبه مردان با ارباب بساحت

رب الارباب جل جلاله وصلی الله علی النبی الاکرم وعلیهم اجمعین وبارک وسلم

محکم و اساسی مستحکم پس بیان خلافت جز بمخالف برکه زند چاره این حوادث
و تنقیح مباحث از کلمات علما گل میکند فقیر را درین عجاله کار آن افتاده
که جهلا یا تجاہلا حضرات صوفیہ صافیہ را درین مسئلہ باخود ہمزبان و از
تفضیل شیخین برکران گویند و حاشاہم عن ذلک تصوف نیست جز
در اتباع قران و حدیث و آنچه ره به خلافش نماید وسوسه باشد ز ابلیس
ابلیس خبیث اعاذنا اللہ منه آخر نشنیده که حضرت مولی المسلمین امام الواصلین
کرم اللہ تعالی وجهه تفضیل شیخین را چقدر رنگ ایضاح داده و منکرینش را کیفر انکار
بکنار نهاده پس حضرات صوفیه که جز بغلامیش دمی نزنند از ایشان انهم
سر از فرمانش تافتن یعنی چه لهذا اتبریت ساحت این اکابر و تجدید ظهار حق
ظاهر را این ورقی چند صرف از کلام این عظمای کرام گرد می آرم و تعدد
مبارک حضرات خلفا تبرک جسته بر چار فصل تقسیم بنام تاریخی دلیل الیقین
من کلمات العارفین ۱۲۹۸ھ موسوم می نماید **فصل اوّل** در تفضیل
شیخین بفضل کلی بر وجه اجمال **فصل دوم** در تفضیل شیخین بالتعیین در
ذاتی ولایت و مرتبه کاملیت **فصل سوم** در تفضیل حضرت مولی در تعدد
ولایت و مرتبه تکمیلیت **فصل چهارم** در خلاصه کلام و فذلکه مرام و ما
توفیقی الا باللہ علیه التوکل و به الاعتصام ـ

فصل اوّل در تفضیل شیخین بفضل کلی بر وجه اجمال

سرتاج ارشادات عرفا ارشادات سرتاج عرفا سیدنا و مولٰنا علی مرتضی
کرم اللہ تعالی وجهه الکریم در اصح الکتب بعد کتاب الباری صحیح امام البخاری

از حضرت محمد بن الحنفیه مروی قال قلت لابی ای الناس خیر بعد النبی صلی الله
علیه وسلم قال ابوبکر قال قلت ثم من قال عمر یعنی والد ماجد خود حضرت
علی مرتضی را کرم الله تعالی وجهه پرسیدم که این مردمان بهترست پس از پیغمبر
صلی الله تعالی علیه وسلم فرمود ابوبکر گفتم باز که فرمود عمر و هم ازان
جناب ولایت مآب بطریق تواتر روایت کرده اند افضل هذه الامة بعد نبیها
صلی الله علیه وسلم ابوبکر و بعد ابی بکر عمر بزرگ ترین این امت پس از پیغمبر
شان صلی الله علیه وسلم ابوبکرست و بعد ابوبکر عمر حضرت امام احمد در مسند
خود از حضرت ابوجحیفه رضی الله عنه باسناد خود روایت فرموده ان علیا
رضی الله عنه صعد المنبر فحمد الله تعالی واثنی علیه وصلی علی النبی صلی الله علیه وسلم
فقال خیر هذه الامة بعد نبیها ابوبکر والثانی عمر یعنی تحقیق شیر خدا علی مرتضی
کرم الله تعالی وجهه بالای منبر تشریف آورد پس حمد وثنای الهی و نعت
رسالت پناهی صلی الله علیه وسلم بیان فرمود و فرمود بهترین این امت پس از
پیغمبر شان صلی الله علیه وسلم ابوبکرست و مرتبهٔ دوم عمر رضی الله عنهما و امام
دارقطنی و عبد ابن حمید و ابوذر هروی بطرق متنوعه از راوی مذکور روایت نمود
قال دخلت علی علی فی بیته فقلت یا خیر الناس بعد رسول الله صلی الله علیه
وسلم فقال مهلا یا ابا جحیفة الا اخبرک بخیر الناس بعد رسول الله صلی الله علیه
وسلم ابوبکر ثم عمر الی آخره یعنی گفت راوی که حاضر شدم بخدمت علی مرتضی کرم الله
تعالی وجهه بدولتخانه جناب وی و گفتم ای بهترین ناس بعد رسول الله صلی الله
علیه وسلم پس فرمود جناب مرتضوی برجای خود باش ای ابوجحیفه که آگاه نسازم

(۵)

ترا بہ بہترین مردمان بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ ابوبکر ست بعد از وے
عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما و امام دارقطنی از ابوجحیفہ روایت کردہ انہ کان یری
ان علیا افضل الامۃ فسمع اقواما یخالفونہ فحزن حزنا شدیدا فقال لہ علی بعد
ان اخذ بیدہ وادخلہ بیتہ ما احزنک یا اباجحیفۃ فذکر لہ الخبر فقال لہ الا اخبرک
بخیر الامۃ خیرہا ابوبکر ثم عمر قال ابوجحیفۃ فاعطیت اللہ تعالیٰ عہدا الا اکتم ہذا الحدیث
بعد ان شافہنی بہ علی ما بقیت تحقیق بود حضرت ابوجحیفہ کہ اعتقاد میداشت
کہ تحقیق علی مرتضی بزرگترین امت است پس شنید قومی را کہ مخالفت او
می ورزند درین عقیدہ پس رنجیدہ شد غمگین شدید پس وقتیکہ این خبر جناب
مرتضوی بگوشش خورد فرمود با ابوجحیفہ بعد اینکہ گرفت دست مبارک او را
و بدولتخانہ خود برد چہ چیز است کہ مبتلای غم ساخت ترا ای ابوجحیفہ بیان نمود
ابوجحیفہ خبر را پس فرمود جناب مرتضوی کہ آگاہ نسازم ترا بہ بہترین امت
بہترین امت ابوبکر است بعدش عمر رضی اللہ عنہ گفت ابوجحیفہ پس دادم
خدا تعالیٰ را عہدی کہ پوشیدہ نکنم این حدیث را بعد از انکہ اطلاع داد
مرا باو تا بقای عمر خود ونیز دارقطنی در سنن و ابوعمر بن عبدالبر در استیعاب
از حضرت مولیٰ کرم اللہ تعالیٰ وجہہ راوی لا اجد احد افضلنی علی ابی بکر و عمر الا
جلدتہ حد المفتری بنا بہم کسی را کہ تفضیل مید ہد مرا بر ابوبکر و عمر بگر او را حد دروغ
باف کہ ہشتاد چابک ست خواہم زد ف امام ابوعبداللہ ذہبی گوید کہ
این حدیث صحیح ست ابوالقاسم طلحی در کتاب السنۃ روایت میکند
علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ را خبر رسید کہ برخی از مردمان او را بر ابوبکر و عمر

(۶)

رضی اللہ تعالی عنہما تفضیل می نہند پس بالای منبر رفت و پس از حمد و ثنا فرمود
یا ایہا الناس انہ بلغنی ان اقواما یفضلونی علی ابی بکر و عمر و لو کنت تقدمت
فیہ لعاقبت فیہ فمن سمعتہ بعد ہذا الیوم یقول ہذا فہو مفتر علیہ حد المفتری
ای مردمان بتحقیق بگوشم رسیدہ است کہ مردمانی چند مرا ابوبکر و عمر بزرگ
دارند و اگر پیش ازین گفتہ بودمی درین امر چیزی ہر آئینہ سزا دادمی درین
باب پس ہر کہ را بشنوم پس ازین روز کہ میگوید این سخن را پس مفتری است
بر وحد مفتری لازم در حیوۃ السالکین خطبہ حضرت مولی در تفضیل شیخین
روایت میکند اعلموا ان خیر الناس فی ہذہ الامۃ بعد نبیہا صلی اللہ تعالی علیہ
وسلم ابوبکر بن الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ و لم یکن احد اولی بالاسلام و لا احب
الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منہ و لا اکرم علی اللہ عز و جل فی ہذہ الامۃ بعد
نبیہا صلی اللہ علیہ وسلم منہ و لا خیر منہ و لا افضل فی الدنیا و الآخرۃ منہ ثم
ان خیر الناس فی ہذہ الامۃ بعد نبیہا صلی اللہ تعالی علیہ وسلم و بعد ابی بکر
بن الصدیق عمر الفاروق ثم عثمن ذو النورین ثم انا و قد رمیت بہا فی رقابکم
و وراء ظہورکم فلا حجۃ لکم علی اللہ عز و جل و انا استغفر اللہ تعالی لی و لکم و لجمیع
اخواننا و بلغ علیا رضی اللہ تعالے عنہ ان عبد اللہ بن سبا یفضلہ علی
ابی بکر و عمر رضی اللہ تعالی عنہما فقال و اللہ لہممت بقتلہ فقیل لہ رجل حب ان
تقتلہ فقال لا جرم و اللہ لا یساکننی فی بلدۃ انا فیہا فنفاہ بدانید و آگاہ باشید
کہ بہترین مردمان درین امت پس از پیغمبر شان صلی اللہ تعالی علیہ وسلم ابوبکر صدیق
ست رضی اللہ تعالی عنہ و نبود کسی نزدیک تر باسلام و نہ محبوب تر مر رسول اللہ

صلی اللہ تعالی علیہ وسلم را از وی گرامی تر نزدِ خدای عزوجل زین است پس از
پیغمبرش صلی اللہ تعالی علیہ وسلم از وی کسی بہتر از وی بزرگتر در دنیا و آخرت
از وی رضی اللہ تعالی عنہ بتحقیق بہترین مردمان زین است بعد نبی صلی اللہ تعالی
علیہ وسلم و بعد ابوبکر صدیق عمر فاروق است پستر عثمان ذو النورین پستر من و
بدرستی و راستی کہ من زدم و تیر انداختم باین سخن در گردنہای شما و بار بار پس پشت شما
(یعنی این مسئلہ را توضیح بشما پنہان و آشکار در حضور و در غیبت شما بہر صورت
سپید و روشن گفتہ ام تا کسی نگوید من نمی دانستم یا بمن خبر نرسید یا رسید
مگر مبہم بود و فہمیدن خطای نمودم) پس نیست مر شما را حجتی بر خدای عزوجل در انکار
فضلیت بدین ترتیب باز فرمود من از خدای مغفرت میخواہم بہر خود و بہر شما
و بہر ہمہ برادران ما ر آوی گوید رسید علی رضی اللہ تعالی عنہ را کہ عبد اللہ بن
سبا او را تفضیل مید ہد بر ابوبکر و عمر رضی اللہ تعالی عنہما فرمود سوگند بخدای بیشک
قصد کردم بکشتن او کسی عرض داشت مروی ترا دوست می دارد تو او را بکشتی فرمود
آخر چارہ نیست از آنکہ بخدای نہ ماند با من در شہری کہ من در آنم پس بدر فرمود او را
امام ابو حنیفہ کوفی رضی اللہ تعالی عنہ کہ از اکمل اولیای کاملین ست و از معرفت
ذاتیہ وہم ولایت متعدیہ بہرہ وافی داشت در فقہ اکبر میفرماید افضل الناس بعد
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر ن الصدیق ثم عمر بن الخطاب ثم عثمن بن
عفان ثم علی بن ابیطالب رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین در **غنیۃ الطالبین**
شریف کہ نسبت بذات پاک حضور غوث اعظم رضی اللہ تعالی عنہ دارد مذکور ست
افضل الاربعۃ ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی رضی اللہ تعالی عنہم و ہمدران در ذکر

النابلسی رحمۃ اللہ علیہ در حدیقہ ندیہ شرح طریقہ محمدیہ بیشک تردد نسبت نماشد ... امام ابن حجر مکی رحمۃ اللہ علیہ ...

عقائدِ روافض فرماید ومن ذلک تفضیلہم علیاً علی جمیع الصحابۃ یعنی از عقائدِ روافض
ست تفضیل دادنِ ایشان مر علی را بر ہمہ صحابہ و بہمدر النسبت انما قیل لہا
الشیعۃ لانہا تشیعت علیاً وفضلوہ علی سائر الصحابۃ یعنی شیعہ را شیعہ ازان
گفتند کہ ایشان خود را بزور در سلکِ متبعانِ علی کشیدند و او را بر ہمہ صحابہ بزرگ
داشتند اما امامِ حجۃ الاسلام غزالی قدس سرہ العالی کہ از اکابرِ عارفین بود نسبش در
ہمچو ماہِ نیم ماہ و مہرِ نیم روز روشن ست در کتابِ قواعد العقائد فرماید افضل الناس
بعد النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی رضی اللہ تعالی عنہم
بیشتر میگوید فمن اعتقد جمیع ذلک موقنا بہ کان من اہل الحق وعصابۃ السنۃ و
فارق رہط الضلال وحزب البدعۃ پس ہر کہ اعتقاد کند این ہمہ عقائد را یقین
آوردہ بر آنہا باشد از اہلِ حق وجماعتِ سنت و جدا گردد از گروہِ گمراہی وجماعۃ
بدعت ف این کلامِ امام چنانکہ پیدیست رہ می نماید بسوی قطعیتِ تفضیلِ شیخین و ہمینست
مختارِ امامِ اہلسنت ابوالحسن اشعری رحمۃ اللہ علیہ کہ سنیان را نسبت باو کردہ شاعرہ
گویند و ہمینست مسلکِ امامِ مدینہ طیبہ مالک بن انس و ہمین می تراود از کلماتِ
حضرتِ مولی کرم اللہ تعالی وجہہ بر ہمین بودند مشائخ ما و ہمینست مرضی و پسندہ نزد ما
وحضرتِ والای جدی و شیخی و مرشدی سیدنا آل الرسول الاحمدی قدس سرہ
العزیز را شنیدم کہ از استاذِ خود جناب مولانا شاہ عبد العزیز صاحب حدیث میکردند کہ ایشان
گفتند تفضیلِ شیخین قطعی ست یا فرمودند یا نا بہ قطعی ست شک از فقیرِ مؤلف ست و
دیگر ثقات از قربای فقیر گویند ما بیش از صد بار از حضرتِ والا شنیدہ ایم کہ بی تردد میفرمودند
تفضیلِ شیخین قطعی ست فقیر مؤلف گوید عفی اللہ تعالی عنہ اگر تفضیلِ شیخین ہم ظنی باشد تا مفضل
را چہ محل سر ور آیا ہر آنچہ قطعی نباشد انکارش مباح گردد عزیزا اگر تفضیل قطعی باشد در مرتبہ فرض ست

(۹)

دگر ظنی گیری در پایهٔ وجوب و ترکِ فرض و واجب هر دو در نفسِ لحوقِ
اثم و استحقاقِ عذاب یکسان همچنین نبودنِ مسئله از اصولِ دین هم چه
مضر که واجبات نیز از اصولِ دین نیست آیا برین بنا ترکِ آنها روا دارئ
سخن دراز می شود و باز بکار یکه دران بودیم گرائیم حضرت شیخ اکبر
محی الملتہ والدین ابن عربی در رسالهٔ تذکرة الخواص و عقیدة اہل الاختصاص
فرماید فبان لک بما سردناه من الادلتہ والبراہینِ الواضحتہِ علی الاختصار
والایجاز ان ابا بکرٍ رضی اللہ تعالے عنہ فاضلٌ افضلُ الصحابتہِ وخیرہم
علی الاطلاق وخیر الاولین والاخرین بعدَ النبیین والمرسلین پس آشکارا
گشت مر ترا از انچه مسلسل گفتیم و پے در پے راندیم از ادله و حجتهای روشن
بر سبیلِ اختصار و اجمال آنکه ابوبکر رضی اللہ تعالے عنہ بزرگ ست و بزرگترین
صحابه و بهترینِ ایشان مطلقاً و بهترینِ همه گذشتگان و همه پس آیندگان
بعد از انبیا و پیغامبرانِ علیہمُ الصلوٰة والسلام و ہمہ پر النسبتا وقد تقدم
ذکرُ جلالتہِ ابی بکرٍ و فضلہِ علی سائرِ الصحابتہ وانہ اوفرہم رایاً واکملہم فضلاً واحسنہم للدین
والامتہ نظراً واعلمہم بالسیاستہ والتدبیر وما فیہا المصلحتہ للمسلمین و ذکرنا مکانہ من رسول اللہ
علیہ وسلم ومنزلتہ عندہ والاخذ فی اکثر الاحوال برأیہ و جمیل احتیاطہ للشریعتہ بما
یغنی عن ایرادِ ذکرہ ہہنا وانہ امام مجمع علی امامتہ باختیار اہل السابقتہ و
اجماعہم علیہ و رضاہم بہ والقیادہم بالطاعتہ لہ یعنی به تحقیق پیشتر یاد کرده ایم بزرگی
ابی بکر و سرداری او و فضیلتِ وے بر همه صحابه و اینکه او رضی اللہ تعالیٰ
عنه وافرترینِ صحابه است در رای و کاملترینِ ایشان در فضل و نیکوترینِ

۱۰

ایشان در نظر در رعایت برائے دین و امت و دانا ترین
ایشان به انتظام و تدبیر و بدانچه صلاح کار مسلمانان
در آنست و یاد کرد یم جائے او از رسول الله صلی الله علیه وسلم و پایۂ او نزد
وے و گرفتن نبی صلی الله علیه وسلم در اکثر حالات برائے وے و احتیاطِ
نیکش بہر شریعت بوجہیکہ بے پرو امیکنند از آو بردنش اینجا و اینکہ او رضی الله
تعالی عنہ پیشوای ست کہ اجماع افتاد بر پیشوائے او وبہ گزیدن اہل بقت ہر
او را و اجماع کردن شان بر و پسندیدنِ شان مر او را و گردن نہادن شان
بہ فرمانبرداری او حضرت شیخ ابو نجیب سہروردی قدس سرہٗ کہ
حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی رحمۃ الله علیه صاحب سلسلہ مرید و
برادر زادۂ ایشان اند در آداب المریدین در بیان عقاید صوفیہ میفرماید افضل
البشر بعدہ صلی الله تعالی علیه وسلم ابوبکر رضی الله تعالی عنہ ثم عمر ثم عثمان ثم
علی مخدوم جہان شیخ شرف الدین یحیی منیری قدس سرہ در شرح
او میفرماید ۔

قولہ افضل البشر بعدہ صلی الله تعالی علیه وسلم ابوبکر بہترین آدمیان صلی الله
تعالی علیه وسلم ابوبکر صدیق ست رضی الله تعالی عنہ زیرا کہ پیغامبر صلی الله
علیه وسلم فرمودہ است ما طلعت الشمس ولا غربت بعد النبیین والمرسلین
علی ذی نسبۃ خیر من ابی بکر بر نیاید آفتاب و فرو نرود بعد از پیغامبران علیهم
الصلواۃ والسلام بر ہیچ ذاتی بہتر از ابوبکر و در خبر دیگر آمدہ است لم یفضلکم
ابوبکر بکثرۃ صیام ولا صلواۃ وانما فضلکم بشیئ وقر فی صدرہ فاضل

11

بہ شدہ است بر شما ابوبکر بہ بسیاری صیام نہ بسیاری صلوٰۃ بہ درستی و
راستی کہ فاضل شدہ است بہ چیزے کہ بزرگ گشتہ است در سینۂ او و آن
تعظیمِ خداوند تعالیٰ است و معقول چنین گفتہ اند اول کسیکہ پیغامبر صلی اللہ
علیہ وسلم را التصدیق کردہ است و بدو ایمان آوردہ است ابوبکرِ صدیق
است رضی اللہ عنہ پس این سنتِ حسنہ در عالم او نہادہ است پس ہر کہ
تصدیق میکند مر پیغمبر را و ایمان بدو می آرد کار بر سنتِ وی میکند پس
آنچہ فردا ہمہ مومنان را بدین تصدیق و بدین ایمان آوردن بدہند تنہا
او را بدہند کہ این سنتِ وے است پس ازاینجا ہر آئینہ فضل بر ہمہ بعد از
انبیا و رسل علیہم الصلوٰۃ والسلام او را بود بر جملہ است قولہ ثم عمر بہترین
آدمیان بعد از ابوبکرِ صدیق عمر است قولہ ثم عثمان پس بہترینِ آدمیان
بعد از ابوبکر و عمرِ خطاب عثمان است قولہ ثم علی پس بہترینِ آدمیان
بعد از ابوبکرِ صدیق و عمرِ خطاب و عثمانِ ذی النورین علی است انتہیٰ ملخصا
در معدنِ معانی ملفوظِ حضرت شیخ شرف الدین یحییٰ منیری قدس سرہ بابِ
دہم در ذکرِ فضلِ صحابہ بر جملہ امم و ذکرے در مناقبِ ام المومنین عائشہ
رضی اللہ عنہا و عمارتِ روضۂ متبرکہ و ذکر و فضلِ صحابۂ رسول رضی اللہ
عنہم و صلی اللہ علیہ وسلم افتادہ بیچارہ عرضداشت کہ فضلِ صحابۂ رسول
صلی اللہ علیہ وسلم بر جملہ مومنان ہمین فضلِ صحبت است یا بحسبِ صفاتِ
دیگر ہمچنانکہ علم و عبادت و زہد و تقویٰ و توکل و غیر آنہا بندگی مخدوم عظمہ
اللہ فرمود کہ جملہ جواب درین مسئلہ است کہ فاضل ترینِ ہمہ خلق مطلقاً محمد

(۱۲)

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وبعد او فضل خلایق ہمہ انبیا و رسل اند صلوٰۃ اللہ علیہم اجمعین وبعد انبیا و رسل علیہم السلام افضل بنی آدم امت محمد علیہ السلام ست وافضل امت محمد علیہ السلام صدیق اکبر است وبعدہ عمر خطاب است وبعدہ عثمان بن عفان ست وبعدہ علی مرتضی ست رضی اللہ عنہم ودیگر باید دانست کہ خواص بنی آدم یعنی انبیا و رسل علیہم السلام افضل اند از خواص ملائکہ وخواص ملائکہ چنانکہ جبرئیل ومیکائیل واسرافیل وعزرائیل صلوٰۃ اللہ علیہم افضل اند از عوام بنی آدم وعوام بنی آدم افضل اند از عوام ملائکہ اینست مذہب سنت وجماعت اما آمدیم بر سر حرف آنکہ بر سید کہ فضل صحابہ رضی اللہ عنہم بر جملہ مومنان ہمین فضل صحبت بحسب یا در صفات دیگر ہمچنانکہ علم وعبادت وزہد وتقوی الخ چون حضرت رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم این بر عموم است چنانکہ بر خلفاء اربعہ اقتدا بر جملہ صحابہ افتد پس ہدایت دیگران مقید آید باقتدار ایشان وہر آئینہ مقتدی فاضلتر از مقتدی بود در جمیع معانی تقاضا کند پس ایشان را چنانکہ فضل صحبت بود وفضل در جمیع معانی ہم بود ولیکن ہر چند ایشان در جمیع معانی موصوف اند چنانکہ علم وتقوی وزہد وورع وتوکل وامثال آن اثر صحبت وفوائد آن بیشتر وبیشتر از ہمہ صفات دیگر ست ایشان را باجمعہا بصحبت تنہا نسبت کنند نہ صفات دیگر چنانکہ گویند صحابہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس دیگرے را از اولیاء اللہ علیہم الرحمۃ ممکن وجائز کہ در صفات دیگر جز صحبت موصوف کردند چنانکہ ایشان اما و ولت ونعمت

(۱۳۳)

کہ در صحبت است خاص ہمہ بصحبت تعلق دارد آن کجا حاصل کند بندگے مخدوم
عظمہ اللہ چون بدین حرف رسید این بیت بزبانِ مبارک راندہ ماہ ِ من
گر تو مرا کس نہ کنی من چہ کنم ٭ سنگ بے تربیتی لعل شدن نتواند۔ از
حضرت سلطان نظام الدین محبوب الٰہی قدس سرہ العزیز در فضل الفواد
ملفوظاتِ طیباتِ آن قدسی صفات می آرد در بیان آنکہ امیر المومنین
ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالےٰ عنہ را صدیق از کجا گویند بر لفظِ مبارک
راند کہ فاضلترین جملہ یارانِ پیغمبر صلی اللہ تعالےٰ علیہ وسلم بود و نیز چون
رسول اللہ صلی اللہ تعالےٰ علیہ وسلم از معراج بازگشت ہرچہ فرمود تصدیق
نمود و استوار داشت و نیز صدقِ او بسیار بود انتہیٰ ملخصًا حضرت سیدنا
مقتدائے شریعت و طریقت راس الاکابرِ والاماجد حضرت سید عبد الواحد
بن سید ابراہیم بلگرامی قدس سرہ السامی کہ از اجداد و مشائخِ فقیر است
در کتاب سبع سنابل شریف این مسئلہ را تنقیح بلیغ و توضیح بدیع نمودہ
و این کتابِ مستطاب ہمانا نوریست از خداوند تعالےٰ و کنزیست از
خطیرۃ القدسِ اعلیٰ حرف حرفش مقبولِ بارگاہِ جنابِ رسالت پناہ
صلی اللہ تعالےٰ علیہ وسلم افتاد و حضرتِ مصنف را وقعتی منیع و مکانتی
رفیع در آن دربارہِ دُرربار داد حضرت سیدی وجد جدی تاج العاشقین
حضرت سید شاہ حمزہ قدس سرہ الشریف در کاشف الاستار شریف
در ذکرِ حضرت مولائے موصوف میفرماید اشہرِ تصانیف او کتاب
سنابل ست در سلوک و عقاید حاجی الحرمین سید غلام علی آزاد سلمہ اللہ

۱۴

در مآثر الکرام می نویسد وقتی در شهر رمضان المبارک سنه خمس و ثلثین
و مائه و الف مولف اوراق در دار الخلافت شاه جهان آباد خدمت شاه
کلیم الله چشتی قدس سره را زیارت کرد و ذکر میر عبد الواحد قدس سره درمیان
آمد شیخ مناقب و مآثر میر تا دیر بیان کرد و فرمود شبی در مدینهٔ منوره پهلو
بر بستر خواب گذاشتم و در واقعه می بینم که من و سید صبغة الله بروجی خلیفهٔ شاه
وجیه الدین گجراتی رسالت پناه صلی الله تعالی علیه وسلم بازیاب شدیم
جمعی از صحابهٔ کرام و اولیاء امت حاضر اند درینها شخصی است که حضرت صلی الله
تعالی علیه وسلم با او لب به تبسم شیرین کرده حرفها میزنند و التفات تمام دارند
چون مجلس آخر شد از سید صبغة الله استفسار کردم که این شخص کیست
که حضرت صلی الله علیه وسلم با او التفات باین مرتبه دارند گفت میر عبد الواحد
بلگرامی است و باعث مزید احترام او این است که سنابل تصنیف او در جناب
رسالت پناه صلی الله علیه وسلم مقبول افتاده انتهی کلامه و انتهی لفظ سیدنا بالجمله در هیچ
کتابی کریم و سفری عظیم مسئله تفضیل شیخین را بر نهجی رنگ تفصیل داده است که مخالف
منصف را جز توبه و انابت راهی دیگر نگذاشته فقیر مولف چند چند عبارتی چند
از وی می نگارد **فرمود قدس سره** اجماع دارند که افضل از جمله بشر
بعد انبیا ابوبکر صدیق است و بعد از وی عمر فاروق و بعد از وی عثمان ذی النورین
است و بعد از وی مرتضی علی است رضی الله تعالی عنهم اجمعین **و فرمود** امام اعظم
ابو حنیفه کوفی را رضی الله تعالی عنه از مذهب سنت و جماعت پرسیدند فرمود ان تفضل
الشیخین و تحب الختنین و تری المسح علی الخفین یعنی فضل ختنین از فضل شیخین کمتر است

۱۵

بی نقصان و قصور و محبت شیخین با محبت ختنین برابر است بلکه بی تفاوت فتور و فرمود
اجماع اصحاب و تابعین و تبع تابعین و سائر علمائی است بر این عقیده واقع شده
است و این اجماع در کتب متقدمان و متأخران مذکور و شائع است و فرمود مخدوم
قاضی شهاب الدین در تیسیر الاحکام نوشت کسیکه امیر المومنین علی را خلیفه نداند او
از خوارج است و کسیکه او را بر امیر المومنین ابوبکر و عمر تفضیل کند او از روافض
است انتهی ملخصا و بالی ملخصا و فرمود و من چه کس باشم که در اینجا دخل کنم فاما
مذهب سنت و جماعت را بیان کنم که شیخین را بر ختنین و جمله اصحاب افضل است
و فرمود ای عزیز اگرچه کمالیت فضائل شیخین بر ختنین مفرط و فائق است اما
باید کرامانه بر وجهی که در کمالیت فضائل ختنین قصوری و نقصانی بخاطر تو
رسد بلکه فضائل ایشان و فضائل جمله اصحاب از عقول بشریه و از افکار انسانیه
بسی بالاتر است و فرمود پس چون اجماع صحابه که انبیا صفت اند بر تفضیل
شیخین واقع شد و مرتضی رضی الله تعالی عنه نیز در این اجماع شریک و متفق
بود مفضله در اعتقاد خود غلط کرده است خان و مان ما فدای نام مرتضی باد دل
و جان ما فدا و نثار اقدام مرتضی باد کدام بدبخت ازلی که محبت مرتضی در رویش
نباشد و کدام رانده درگاه مولا که اهانت او روا دارد مفضله گمان برده است
که نتیجه محبت با مرتضی تفضیل او ست بر شیخین و نمی دانند که ثمره محبت او متابعت است
به او نه مخالفت که چون مرتضی فضل شیخین و ذی النورین را بر خود روا داشت
و اقتدا با ایشان کرد و حکمهای عهد خلافت ایشان را امتثال فرمود پس ثمره محبت
با او آن باشد که در راه روش با او موافق باشد نه مخالف مفضله چه می فرماید

(۱۶)

مگر مرتضیٰ و سائرِ صحاب حق پوشی کردند و به اظهارِ حق ساکت شدند و فرمو
فاما مفضله چون می بیند که فضلِ شیخین از کتاب و از احادیث و از اجماعِ اصحاب
و از اتفاقِ علمای امت بنیادی مستحکم هست و عقاید فاسدهٔ خود را می پوشد
و در هر جائی به اظهار آن نمی کوشد و هر کجا که مجالِ تصرف می باید تخریبِ قواعدِ
مسلمانی بافسادِ عقائدِ ایمانی بنیاد می نهد و فرمود و آنکه سلسلهٔ چهارده
خانواده بمرتضیٰ علی کرم الله تعالیٰ وجهه میرسد به هیچ کدام ازین خلفا نمیرسد
بسبب آنکه این خلفا هیچکس را خلیفه نه گرفته اند تا بجای رسول علیه الصلوة
والسلام به نشاندی که با بودن خلفای رسول خلفای خلفا را استحقاق آن نباشد
که بجای رسول به نشیند و چون خلافت بمرتضیٰ علی تمام شد حضرت او حسن بصری
را خلیفه گرفت و بجائی خود به نشاند و از خانواده ها پیدا آمد که بمرتضیٰ علی میرسد
پس تاخرِ مرتضیٰ در نوبتِ خلافت سببِ رجوعِ خانواده ها گشت و اگر ازین خلفا
دیگر متاخر بودی مرجعِ خانواده ها همون گشتی تا بدانی که مفضله ازین جنس
بیهودگی ها بسیار دارد اما بعضی از سادات مفضله میگویند که مرتضیٰ علی
جدِ ماست بدان سبب او را افضل الخلفا می شماریم و فضلِ دیگری بر وی
روا نمیداریم ای برادر فضل بخشی نه بدستِ این ساداتِ فضول ست تا هر که را
خواهند فضل دهند و یکی را بر دیگرے فضل دهند ذالک فضل الله یؤتیه
من یشاء ای عزیز فضائلِ ایشان توجیه دانی و جه شناسی سخنی چند از
نزهت الارواح علی الخصوص و الخلوص بران ثانی اثنین اذ هما فی الغار
آن سر حلقه جمیعِ مهاجر و انصار آن مخزنِ اسرارِ نبوی و آن مهبطِ انوار

[illegible]

۱۷

مصطفوی آن قافله سالار قد افلح المومنون ○ وان سپهسالار جیش وان جندنا لهم الغالبون ○ آن کلیم صفت در گلیم تجرید وآن خلیل سیرت در خلوت تفرید آن محرم راز آسمانی + وان محرم کعبهٔ معانی + آن همدم خاص ثانی اثنین وان خواجهٔ چارسوی کونین + در مسندِ حکم امیر اعدل + در آخر عهدِ امام اول + صدیق طریق استقامت + سالوکِ معارجِ کرامت + صاحب قدمِ مقام تجرید سردفترِ جملهٔ اهلِ توحید + او در قدم از دم یقین بود + زان پیشرو سپاهِ دین بود در جمع مقربانِ صادق + حقا که جزا و نبود سابق + و بر آن ستایش عرب وعجم و آسایش بطحا و حرم آن مظهر کلمهٔ صدق وصیانت آن معمارِ قصور شرع و دیانت آن بانی قاعدهٔ جهانبانی وآن تختِ خلافت را سلیمانِ ثانی و بر آن امامِ معصوم و محترم و مرحوم آن ضابطهٔ جیشِ عسرت و واسطهٔ عیشِ نصرت آن قدوهٔ اصحابِ علم وآن قبلهٔ اربابِ حلم و بر آن سرورِ مطلبی و ابن عمِ نبی آن اصلِ شجرهٔ ولایت وآن فرعِ ثمرهٔ نهایت آنکه بی او مدینهٔ علم را در نمی بایست وآنکه با او مصرِ دین را هیچ در نمی بایست انتهی الخصاحضرت میر عبدالواحد قدس سره الماجد در شرحش فرماید چون بر ازواج جمله و اولاد وازواج واصحاب واتباع بر سبیل اجمال تحفهٔ تحیات گفت بعد از ان چهار یار را بتفصیل و ترتیب جداگانه ذکر کرد بجهت آنکه در ترتیب فضیلت و خلافت ایشان گمراهان را سخن هست و مصنف قدس سره مناقب هر چهار خلیفه بترتیب مذهب اهل سنت و جماعت ادا فرموده و بدین سبب الصریح رد کرد یکی مفضله را که رافضی هست و امیر المومنین علی را بر امیر المومنین ابوبکر و عمر تفضیل می دهند رضی الله تعالی عنهم دوم خارجی را که از خلافت امیر المومنین

۱۸

علی کرم اللہ تعالی وجہہ منکر سنت ست وبہمدر النست بدانکہ باتفاق مذہب سنت
وجماعت ابوبکر را بر ہمہ یاران فضل ست رضی اللہ تعالی عنہم قولہ تعالی ولا یأتل
اولو الفضل منکم والسعۃ جمہور مفسرین برانند کہ این آیہ در فضل ابوبکر صدیق
ست بر فاروق وذی النورین واسد اللہ وسائر اصحاب رضی اللہ تعالی
عنہم وحکیم سنائی ایمائی بدان کردہ ست بود چندان کرامت وفضلش + کہ
اولو الفضل خواندند او الفضلش + صورت وسیرتش ہمہ جان بود + زان حشم
عوام نہان بود + روز وشب ماہ وسال در ہمہ کار + ثانی اثنین اذہما فی الغار
وبہمدر النست باتفاق مذہب سنت وجماعت افضل از ہمہ اصحاب بعد ابوبکر
عمر ست وبہمدر النست بدانکہ جہر دین بی محبت امیر المومنین علی کرم اللہ تعالی
وجہہ درست نیست امانہ محبتی کہ از محبت خلفای دیگر مفرط باشد فی بستان
الفقیہ ابی اللیث قال علی رضی اللہ تعالی عنہ یہلک فی اثنان محب مفرط
ومبغض مفرط پس چنانکہ محبت امیر المومنین علی رضی اللہ تعالی عنہ شرط درستی
اسلام ست ہمچنین محبت با خلفای راشدین نیز از شرائط درستی اسلام ست
خلیفہ حضرت نصیر الدین چراغ دہلی سید محمد گیسو دراز قدس سرہما
میفرماید عقیدہ من بہ دل راسخ ست کہ افضل الصحابۃ ابوبکر ثم عمر ثم عثمان
ثم علی رضی اللہ تعالی عنہم انتہی حکایت کرد این سخن را حضرت شیخ محقق
مولنا عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در اخبار الاخیار شریف حضرت
سید شرف جہانگیر چشتی سمنانی قدس سرہ در رسالہ بشارۃ المریدین
میفرماید افضل الصحابۃ والاحق بالخلافۃ ابوبکر بن ابی قحافۃ ثم عمر ثم عثمان

۱۹

ثم علیؓ رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین معلوم فرزندان وبرادران ومعتقدان
ومریدان ومحبان باد کہ ما برین بودیم وہمبرین ہستیم وہمبرین خواہیم
بود تا ابد الاباد حیث قال صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کما تعیشون تموتون
وکما تموتون تبعثون وکما تموتون تحشرون وہر کہ برین اعتقاد ندارد و
گمراہست وزندیق وما ازوی بیزاریم وخدائی عزوجل ازو راضی نیست۔
مسند نشین کالپی شریف حضرت مولنا وسیدنا سید احمد بن سید محمد سنی
قدست اسرارہما کہ در سلسلۂ علیۂ عالیۂ قادریہ از مشائخ خاندان ماست در
زبدۃ العقائد شرح عقائد عمر نسفی میفرماید قال وافضل البشر بعد نبینا صلی اللہ
علیہ وسلم اقول والمراد من الافضلیۃ ہہنا کونہ اکثر ثوابا عند اللہ تعالی
بما کسب من الخیر لا انہ اعلم واشرف نسبا فان صیغۃ افضل موضوعۃ للزیادۃ
فی المعنی المصدری بوجہ ما اعم من ان یکون من جمیع الوجوہ او بجمیع الخصائل
من حیث ہو المجموع وانما وقع الخلاف فی المعنی الذی مر انفا دلا ینافی ذلک
رجحان الغیر فی الاحاد الاخر قال ابوبکرن الصدیق ثم عمر الفاروق ثم عثمان
ثم علی ن المرتضی اقول والروافض قائلون لفضل علی کرم اللہ تعالی وجہہ
علی الجمیع وہذا خطاء عظیم منہم لانہ بایع ابابکر وعمر وانما بایع لرضاء اللہ و
لرضاء رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا لامر الدنیا فتبعہما وانما المتابعۃ لامر الدین
لا لامر الدنیا ولم یبایع لمعویۃ رض لما رای حقا فی جانبہ ما جلس بل اخرجہ من ہذا الملک وما ظہر
فی حقہما رضی اللہ تعالی عنہما شیء من المخالفۃ قال وخلافتہم اقول ای
نیابتہم للرسول صلی اللہ تعالی علیہ وسلم قال علی ہذا الترتیب اقول

فائدہ: در ترتیب فضل و فضیلت اختلاف ناید
مگر کہ او دو زندیق [illegible]

۲۰

ایضا بہ ترتیبِ الافضلیۃ خلاصہ آنکہ انچہ مراد از فضلیت زیادتِ در صوب اعمال
نیک ست نہ در دانش و بزرگی نسبت نیز اچہ صیغۂ افضل موضوعست برای افزونی
در فضل عام از آنکہ در ہر فضل باشد یا در مجموع فضائل بحیثیتِ اجماع و خلاف
نہ واقع شدہ است مگر در معنیی کہ حالا گذشت و این منافی نیست رجحان
غیر را در فضائلِ دیگر ہمین معنی سنیان خلفای کرام را بترتیب فضل نعیم
و رفضیان علی کرم اللہ تعالی وجہہ را بر ہمہ بزرگی دہند و این خطای بزرگ ست
از ایشان زیرا کہ علی کرم اللہ تعالی وجہہ بیعت کرد مر ابو بکر و عمر را و این
بیعت نبود مگر برای خوشنودیِ خدا و رسول صلی اللہ تعالی علیہ وسلم نہ برای
کارِ دنیا پس پیروی کرد آن ہر دو را و پیروی نیست جز در امرِ دین نہ در امرِ دنیا
و پیروی نفرمود معاویہ رضی اللہ تعالی عنہ را ہر گاہ کہ حق بجانبِ خود دید و بنشست
نشست بلکہ او را از ین ملک بیرون کرد و نہ پیدا شد از وے در حقِ شیخین چیزی
از خلاف و ہم نیابتِ خلفا مر رسول صلی اللہ علیہ وسلم را بر ترتیبِ افضلیت ست
ف فقیر گوید عفا اللہ تعالی عنہ ازین کلام بلاغت نظام قلیل المبانی
جلیل المعانی علاوہ اصلِ مقصود کہ تفضیلِ شیخین ست چند فوائدِ دیگر نیز بہ منصۂ
وضوح جلوہ گری یافت **اوّل** آنکہ تفضیلِ شیخین من جمیع الوجوہ
مشرب سنیان نیست کہ او از مادۂ نزاع برکران افتادہ ست **دوم**
آنکہ تفضیل جناب مولی کرم اللہ تعالی وجہہ مذہبِ روافض ست
بر خلافِ اہلسنت پس ہر کہ بدو قائل باشد سنی گفتنش نشاید **سوم**
آنکہ تفضیلِ شیخین بر جناب امیر رضی اللہ تعالی عنہم در امرِ دین است

۲۱

ند در امور دنیا و بہ عرضہم طاغیانیکہ فضل شیخین را بزیادت سلیقہ در امور
ملک داری و ملک گیری تاویل کنند و بزرگی مرتبہ و جلالت شان را مخصوص
بحضرت مرتضوی دانند چہارم آنکہ مسئلۂ افضلیت جداگانہ از مسئلۂ
خلافت ست و لہذا علما او را بافراز و فراود می آرند و اینکہ گویند خلافت
بر ترتیب افضلیت ست مجرد حوالہ باشد بر ذکر گذشتہ چنانکہ گوئی زید
نزد من آمد با عمرو و دوستی من ایشان را نیز بر ہمین ترتیب ست نہ آنکہ
شیخین جز در امور خلافت ندانند و اہل کار را کہ قرب خداوندی و کبرا مستا
عند اللہ ست از یاد و بیاد دہند چنانکہ نافہمان این زمانہ را روی نمودہ
است پنجم آنکہ ہر چند نزد ما اہلسنت و جماعت در خلافت امیر معاویہ حق
بدست حقپرست اسد الہی بود رضی اللہ تعالی عنہما اما حق واضح ہمین
ست کہ خطای معاویہ اجتہادی بود کہ مغفو ست نہ عنادی کہ تفسیق
رساند و طعن و تشنیع را روا گردانند و لہذا ترضی فرمود رضی اللہ تعالی عنہ گفت
بر نام نامی وی آنچنانکہ بر اسمای طیبہ سائر صحابہ گویند و چسان نباشد کہ ہم صحابی
بود و ہم بشرف مصاہرت رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم امتیاز مستنی داشت ولکن
و با یکی از اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گونہ ناخوشی داشتن ہرگز جمع نیاید تا بہم گفتن و فاسق
پنداشتن چہ رسد پیشوایان اہلسنت سپید گفتہ اند الصحابۃ کلہم خیار عدول لا نذکرہم فیہم
الا بخیر تو کیستی و کہ باشی کہ بر فضل یکی از انہا انگشت نہی یا از رضی اللہ تعالی عنہ گفتن
لب فرو بندی تو دنہار ہیچ تو رضی اللہ تعالی عنہ مگوئی خدای خود گوید رضی اللہ عنہم و رضوا عنہ عزیزا آخر اینہم
زیات بیشمار و احادیث ہزار در ہزار کہ در فضل صحابہ و ذم طاعنان ایشان بر وجہ عموم وارد شدہ ست ہیچ جاوید

۲۲

شنیدی که اینجا امیر معاویهؓ یا کسی دیگر از صحابه را تخصیص و استثنا نموده اند
و چون اینچنان نیست پس شاد باش و مژده گیر که قرآن و حدیث استثنای
باطل ترا که از پیش خود در کلام خدا و رسول تصرف کرده بودی هم بر روی
تو زدند و از آن هولناک وعید و جانگزا تهدید که در حق کسانیکه با صحابه بد
بوده اند ورود یافت ترا هم بهرهٔ وافی و نصیبهٔ کافی ارزانی داشتند در فوائد الفواید
شریف مولفهٔ امیر نجم الدین حسن بن علا سنجری رحمة الله علیه که از ملفوظات
طیبات حضرت سلطان الاولیا مولٰنا نظام الملة والدین محبوب
الٰهی قدس سرہٗ العزیز بست می گوید۔ بنده عرضداشت کرد که اعتقاد در
باب معاویه چگونه می باید داشت فرمود که او مسلمان بود و از صحابه بود
خسر پورهٔ رسول بود علیه الصلوٰة والسلام او را خواهری بود ام حبیبه
گفتندی رضی الله عنها او حرم رسول بود صلی الله علیه وسلم فقط انتهیٰ
ای غافل چشم بکشا و بنگاهِ پاک ببین که این است عقیدهٔ مردانِ خدا در بارهٔ جناب
امیر معاویهؓ و سائر صحابهٔ کرام نه آنکه چشم از فضائلِ ایشان بر دوزی و در کانونِ
سینه آتش کینه برافروزی الیقین بیندار که روزی خود در آتش خویشتن بسوزی
قال النبی صلی الله تعالیٰ علیه وسلم اجرؤکم علی اصحابی اجرؤکم علی النار دلیر
ترینِ شما بر یارانِ من دلیرترینِ شماست بر دوزخ و قال صلی الله تعالیٰ
علیه وسلم لعن الله من سب اصحابی خدای لعنت کناد بر کسیکه بد گوید یارانِ
مرا و قال صلی الله تعالیٰ علیه وسلم اذا ذکر اصحابی فامسکوا چون ذکر یارانِ
من بمیان آید و ایستید و حرمتِ شان نگاه دارید و در حالِ ایشان خوضِ

۳۱۲

بیجا نکنید فقد بلکہ اینجا آنچہ بودن بر موقع مناسبت مقام طریق شیخی خیدا اینجا یاد کرده

شدہ باشد کہ ... با سود مند آید از مطالبہ جو عج آرحیم **فی شرح التعرف**

لابی ابراہیم اسمعیل بن محمد البخاری فی باب التمہید پس چون پیغامبران

علیہم السلام ... پس ایشان مر ترا قبول کنند ثواب آن ایشان را بود

و پس ایشان ہر کہ بدان کار کند ہم چندان ثواب کہ مرین کار کنندگان

را باشد آن پیغامبر را باشد پس ہمی فاضلترین ہمہ گردد و از بہر این گفتند

اہل سنت و جماعت کہ ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ فاضلترین ہمہ امت

ست از بہر آنکہ نخستین کسیکہ بہ محمد صلی اللہ تعالے علیہ وسلم ایمان آورد وی

آورد و این سنت نیکو اول او نہاد ہر کہ برین سنت برفت تا قیامت

ہمچندان مزد کہ او را باشد ابوبکر صدیق را باشد رضی اللہ تعالے عنہ تا

رسول گفت صلی اللہ تعالے علیہ وسلم ما طلعت الشمس ولا غربت

بعد النبیین و المرسلین علی ذی لہجۃ افضل من ابی بکر رضی اللہ تعالی برین خبر درست

گشت کہ پیغامبران فاضلترین ہمہ خلق اند و از پس پیغامبران ابوبکر صدیق

رضی اللہ تعالی عنہ فاضلترین ہمہ خلق ست **مولانا جامی** رحمۃ اللہ

علیہ در شواہد النبوۃ می آرد چون روز حنین حرب سخت شد جندب

رضی اللہ تعالی عنہ پیش رسول صلی اللہ تعالی علیہ وسلم در آمد و گفت

یا رسول اللہ جنگ سخت شدہ است ما را خبر کن کہ گرامی ترین اصحاب

تو کیست کہ اگر امرے واقع شود دریابیم ... پیغمبر رسول اللہ

۲۴

صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اینک امیر المومنین ابوبکر صدیق وزیر من
و قائم بمقام خواہد بود بعد از وی عمر بن الخطاب دوست من ست اگر براستی
سخن میگوید از زبان من و عثمان بن عفان از من ست و من از وی
و علی برادرِ من ست و صاحب لوای من روز قیامت شاہ غلام
شرف الدین قادری منیری قدس سرہ در ملفوظاتِ شیخ و مرشد خود
شان مسمی بہ گنج فیاضی واقع ۲۲ محرم روز جمعہ ۱۲۷۱ھ میفرماید بر طریقۂ
اہل سنت و جماعت مستقیم باشد یعنی خلافتِ ظاہری و باطنی از رسول علیہ الصلوٰۃ
والسلام بخلیفۂ اول ابوبکرِ صدیق بعد ازان بحضرت فاروق بعد ازان بحضرت
عثمان بعد ازان بحضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہم رسیدہ اعتقادِ کامل کند و حب اہلبیت
را جزو ایمان داند و بر امر شرع مستقیم باشد در کتاب آئین محمدی کہ از اقوال قدسیات آخر
حسب الحکم حضور پرنور سیدنا و مولٰنا و ملجأنا و مادنٰنا امام الکاملین ختام
الواصلین حجۃ اللہ فی الارضین معجزۃ من معجزات سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ
وسلم حضور آقای نعمت و دریای رحمت سیدی سندی و ذخیرتی لیومی غدی

حضور سید آل احمد اچھے میاں مارہروی رضی اللہ تعالیٰ عنہ

ارضاہ و افاض علینا من الائہ و نعماہ جمع شدہ ہست در مجلد عقائد دو
سال سال کہ بنظر اشرف و اصلاح حضور پرنور مشرف گردیدہ ہست فرمودہ
افضل صحابہ ابوبکر صدیق ست و نزد شیعہ علی
مرتضی و فیہ ایضاً شیعہ گویند علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد از رسول

۲۵

صلی اللہ تعالی علیہ وسلم افضل مردمانست و بعد از و ائمہ معصومین

وفیہ ایضاً نا قلا عن شمس العقائد و الخلفاء الاربعۃ افضل الاصحاب

چہار یارِ با صفا کہ خلفاءِ راشدین و جانشین مصطفی اند فاضلترین اصحاب

و نزدیک ترین احبابِ او یند و فضلہم علی ترتیب الخلافۃ والمراد بالافضلیۃ

الاکثریۃ الثواب اوّل ایشان ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی رضی اللہ تعالی عنہم

این مسئلہ نزد اہلسنت و جماعت از یقینیات ست **وفیہ ایضاً** باید دانست

کہ علامتِ سنت و جماعت سہ چیز ست تفضیل الشیخین و حب الختنین والمسح

علی الخفین یعنی ابوبکر و عمر را افضل دانستن و علی و عثمان را محبت داشتن

و جوازِ مسح موزہ را اعتقاد کردن **وفیہ ایضاً** نا قلا عن محبوب السالکین بدانکہ

ابتدای برآمدنِ این تمام سلاسل از حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم

ست بدین ترتیب رسول الثقلین و نبی الحرمین و امام القبلتین و جد السبطین

و شفیع من فی الدارین محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم از وخیر البشر

بعد الانبیاء بالتحقیق ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ و نیز از محمد رسالت پناہ

صلی اللہ تعالی علیہ وسلم الفارق بین الحق والباطل عمر بن الخطاب

رضی اللہ تعالی عنہ و نیز از رسالت پناہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم

جامع القرآن ذو النورین عثمان بن عفان رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین

رسیدہ و نیز از حضرت امیر المؤمنین علی بن ابیطالب بہ امام حسن و حسین

رضی اللہ تعالی عنہما و بخواجہ حسن بصری من التابعین رسیدہ الخ **وفیہ**

ایضاً از رسالہ رموز الواصلین الولایۃ افضل من النبوۃ ای بعد النبوۃ

٣٦

اینجا من بمعنی بعد ست قوله تعالی اطعمهم من جوع ای بعد جوع یعنی ولایت
نفضل ست بعد نبوت وقال علیه الصلوة والسلام واللہ ما طلعت الشمس
ولا غربت علی احد بعد النبیین افضل من ابی بکر و فیه ایضًا در
تیسیر الکلام ست ومن الروافض من قال ان حب علی واهل البیت اولی
من غیرهم ومنهم من قال وجب اللعن علی من خرج علی علی رضی اللہ تعالی
عنه من الصحابة مثل معٰویة وطلحة وزبیر وعائشة رضی اللہ تعالی عنهم وهذا
بدعة سیئة والاصح انها کفر انتهی یعنی از رفضیان ست کسیکه گفت محبت
علی واهلبیت اولی تر ست از محبت دیگران واز ایشان ست آنکه گفت
لعنت واجب آمد بر کسانیکه بجنگ برآمدند بر علی رضی اللہ تعالی عنه از صحابه
مانند معاویه وطلحه وزبیر وعائشه واین بدعتی بد وقبیح ست وصحیح تر آنست
که این کفرست و فیه ایضًا در رساله رد روافض آورده ست اما تفضیل
در محبت حافظ ابن موسی نقل میکند که سوال کردم از حافظ عبد الرحمن
ابن مهدی الفزاری اگر کسی تفضیل نماید صدیق وفاروق را بر ذی النورین
وعلی رضی اللہ تعالی عنهم وعلی را تفضیل نماید بر ایشان اما آنرا دوست تر
دارد جواب فرمود که در دل او چیزی هست آن از روی قبول نیست و
مروی ست از حمزه بن مغیره ثقفی که وی سفین ثوری را گفت که من زعم ندارم
که علی رضی اللہ تعالی عنه افضل ست اما علی را دوست تر میدارم سفین گفت
تو مرد رفضیئی و فیه ایضًا شیخ الاسلام عبید البصری مالکی که معروف ست
نسبت معرفت وتصوف وفرموده در کتاب خود در اصل سنت و توحید که

مسئلہ تفضیل و محبت

۳۷

اجماع سلف و خلف و ائمہ دین و فقہای مسلمین از شرق و غرب ہمہ اجماع نمودہ اند
بر آنکہ عقیدہ سنت و جماعت چہاردہ خصلت ست اسّے ان قال
و آنکہ چہار یار را بترتیب دوست دارند الی ان قال پس ہر کہ مخالفت
چیزی ازین کند مخالفت سنت و جماعت کردہ باشد و فیہ ایضا منقول
از تمہید قال اہل السنۃ والجماعۃ ان افضل الخلق بعد الانبیاء والرسل والملٰئکۃ
ابوبکر رضی اللہ تعالےٰ عنہ ثم عمر رضی اللہ تعالےٰ عنہ ثم عثمان رضی اللہ تعالےٰ
ثم علی رضی اللہ تعالےٰ عنہ اسّے ان قال لما روی عن علی
بن ابی طالب رضی اللہ تعالےٰ عنہ انہ کان علی المنبر بالکوفۃ فقال ابنہ
محمد بن حنفیۃ من خیر ہذہ الامۃ بعد نبینا صلی اللہ تعالےٰ علیہ وسلم فقال
ابوبکر فقال ثم من فقال عمر فقال ثم من فقال عثمان فقال ثم من فسکت
علی عن ثم علی فقال لو شئت انبأتکم بالرابع وسکت فقال محمد انت
فقال ابوک امرؤ من المسلمین الخ انتہی ملخصا العینی اعتقاد اہل سنت و جماعت
فاضلترین آفریدگان پس از پیغمبران و رسولان و فرشتگان ابوبکر است
رضی اللہ تعالےٰ عنہ باز عمر باز عثمان باز علی رضی اللہ تعالےٰ عنہم از علی
کرم اللہ تعالیٰ وجہہ روایت کنند کہ او بر منبر کوفہ بود فرزند وی محمد بن حنفیہ
پرسید کیست بہترین این امت بعد پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ابوبکر
گفت باز کہ فرمود عمر گفت باز کہ فرمود عثمان گفت باز کیست خموش ماند
علی کرم اللہ تعالےٰ وجہہ از آنکہ گوید باز علی فرمود اگر خواہم شمار
چہارم خبر دہم این گفت و خموش شد محمد عرضہ داشت توئی فرمود پدرت

۲۸

مروی ست از مسلمانان سرورِ سلسلهٔ طیبهٔ برکاتیه سیدنا و مولنا صاحب البرکات شاه برکت الله قدس الله سره الشریف را از مذهب سنیان و رفضیان و خارجیان پرسیدند جواب بتصدیق مذهب سنیان داد هرچند در و تصریح به ترتیبِ فضیلت نرفته است اما از آنجا که اسامی طیبه را بر همین ترتیب یاد فرموده و این ترتیب در ذکر از همان ترتیب در فضل یاد میدهد بنا بر این ابوالفیوض برکاتِ صاحب البرکات تبرک جسته رساله را بکلام برکت نظامش موشح ساختن خیلی درست و بجا نمود سوال این گفتگوی عقائد و مذاهب که مردمان با خود ها مکابره دارند کسی سنی ست و کسی رفضی و یکی خارجی و دیگرے شیعه و هر کس بجانبے میرود و از دلائل بطرفے راه میگیرد و آنچه صدق و راستی و راه مستقیم است هر کدام از ینها محمول تو انگارد جواب این عاجز بکتبِ عقائد و مذاهب آگاهی ندارد و گاهے بجز کشتی نگردیده که از آن مجیب شود لیکن توجهی که دل از نیازمندی حاصل کرده و بران مستقیم است اینست که هر چهار یار که بار ایمان بحضرتِ سرور سالارِ کونین صلی الله تعالی علیه وسلم آوردند و مسلمان شدند و همه اوضاع و اطوارِ او در خود ثبت نمودند پس بدان اندازه محبت که ایشانرا بود و ندیدند بجز ذاتِ او صلی الله تعالی علیه وسلم بحکم فنا فی الرسول همچو مجنون پیش لیلی خود را نیافت پس چنین کسان اگر از میان از محبت را خبردار شود و بخبر شود المقصود صدقِ محمد صلی الله علیه وسلم صورت گرفته آنرا صدیق اکبر گویند و عدلِ محمد صلی الله علیه وسلم صورت گرفته آنرا عمر خوانند و حیای محمد صلی الله علیه وسلم تشخص یافته آنرا عثمان نامند و جود و علمِ محمد صلی الله علیه وسلم در جلوه آمده آنرا علی دانند پس فی الحقیقه

۲۹

اوست که چهار صفت نمود ار گشته چرا که پیش ازین این هر چهار چنین نبودند
تا که ایمان آورند شدند اکنون بدانکه نفرت از یکی ازینها نفرت از دو
و نفرت از دو نفرت از خداست و آن کفر است دیگر بشنو صدق و عدل و
حیا و علم ازین هر چهار صفت اگر یکی بگذاری انسان نباشی هر که صدق
گذارد آدمی نتوان گفت اگر عدل گذارد هیچ نیست و اگر حیا گذارد وای
بر زندگانی او و اگر علم گذارد حیوان است دیگر بشنو صاحب دلان که ارشاد
تصور و مراقبه کرده اند گوش و چشم و بینی و دهان را چهار کتاب و چهار
فرشته خصوصا چهار یار کبار نسبت داده اند باید دید که اگر در حالت عشق
چشم را گذارد کور دل است و گوش را گذاشتن دل را کر ساختن است و دهان
گذاشتن زبان دل گنگ کردن است و بینی موقوف داشتن مشام دل از
ریاحین محروم داشتن است پس معلوم شد که چه از راه گفتگوی ظاهر که مذهب خود نهند
و چه از راه جستجوی باطن که مشرب ما مند انکاری و اکراهی و مخالفتی گنجایی نمی یابد
اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم این ستارگان از ان ماه اند که از آفتاب
حقیقی درخشندگی یافته لمؤلفه ؎ جستجو بهم ز کجا تا بکجا راهی یافت
جلوهٔ مهر به سیاره وزان ماهی یافت ؛ صلوا علیه و آله وصحبه اجمعین انتهی
کلامه الشریف اللهم صل علی سیدنا محمد و علی آله وصحبه اجمعین در مکتوبات
قدوسیه در تفصیل مذهب می نویسد علی را بر جمله اصحاب فضل داند
رافضه است و نیز شیخ عبد القدوس چشتی گنگوهی
رحمة الله علیه در مکتوبات نویسد من علامة السنة والجماعة تفضیل الشیخین وحب الختنین

فمن فضل علی الشیخین فرشیا کان او عرشیا ولیا کان او عالما فهو من
اہل الضلالة والخارج من اہل الہدایة وصار العصیان یورث سلب الایمان
والعیاذ باللہ من ذلک فاین المقام والحال فمن انکر تفضیل الشیخین ان کان
انکارہ فی حد المعصیة فہو عاص وتجب علیہ التوبة وان کان انکارہ فی حد الکفر
فلا عذر لہ فی الآخرة ولا کلام ولا بحث فیہ فانہ مردود انتہی یعنی از شناسندہای سنت و
جماعت افضل دانستن شیخین و رتبہ شیخین حقیقتیست پس ہر کہ تفضیل دہد بر شیخین کسی را فرشی باشد یا عرشی ولی باشد یا عالم
آن تفضیل دہندہ از اہل گمراہی ست و بیرون از خداوندان راہ یابی و صار بہ
نافرمانی بزوال ایمان انجامد پناہ بخدای از آن پس کجاست مقام و حال
پس ہر کہ انکار کند تفضیل شیخین را اگر باشد انکارش در حد گناہ پس او گنہگار است
و توبہ بروی واجب و اگر انکارش در حد کفر باشد پس او را در آخرت ہیچ عذر نیست و در
کلامی و بحثی نیست کہ او مردود است سوم مولانا شاہ محمد افضل
قدس سرہ الشریف کہ از اعاظم خلفای حضرت والای الشاہ عبد الرزاق
بانسوی سبحانہ اللہ بسرکاتہ و ہمچو او فاضلی از خاک ہندوستان کم خاستہ
باشد در شرح فقہ اکبر حضرت امام اعظم رضی اللہ تعالی عنہ میفرماید تفضیل شیخین
مذہب جمیع اہل سنت و جماعت است اتفاق وارد و آنچہ از امام مالک رحمۃ اللہ تعالی علیہ نقل
میکنند کہ افضل جمیع زنان بعد دختر رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم مخصوص بعالم
نسوان است بقرینہ سوال کہ فاطمہ زہرا رضی اللہ تعالی عنہا افضل است یا عائشہ
صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا ورنہ امام مالک نقل کردہ اند بر آنکہ ابوبکر افضل
صحابہ است پس عمر رضی اللہ تعالی عنہما و از ہیچ اہل سنت و جماعت شنیدہ نشد

۱۴۴

که تفضیل شیخین را منکر باشد و مخالف نیستند درین مسئله مگر شیعه و از امام ہمام
ابوحنیفه رحمة الله تعالی علیه پرسیده شد که مذہب اہلسنت و جماعت
چیست امام جواب داد ان تفضل الشیخین و تحب الختنین فرمود تفضیل دادن شیخین
را و محبت داشتن ختنین را ہمچنین **ملک العلماء** در ارکان اربعه میفرماید اما

الشیعة الذین یفضلون علیًا علی الشیخین ولا یطعنون فیهما اصلا کالزیدیة فتجوز
خلفهم الصلوة لکن تکره کراهة شدیدة اما شیعانیکه علی را بر شیخین فضل دہند و در حق
آنان زنہار زبان به طعن نکشایند پس نماز پس ایشان روست لیکن به سخت
کراہت مکروه **مولانا شاه عبدالعزیز دہلوی** رحمة الله علیه که در
دوره اخیره خوش فاضلی و بزرگی برآمده است در تحفه اثنا عشریه میگوید دوم فرقه
شیعه تفضیلیه که جناب مرتضوی را بر جمیع صحابه تفضیل می دادند و این فرقه
از ادنی تلامذه آن لعین شدند و شمه از وسوسه او قبول کردند و جناب مرتضوی
رضی الله تعالی عنه در حق اینها تهدید فرمود که اگر کسی را خواہم شنید که مرا بر شیخین
رضی الله تعالی عنهما تفضیل می دہد او را حد فترا که ہشتاد چابک است خواہم زد
وہم در تفسیر فتح العزیز رقم می سازد وسیجنبها الاتقی ○ الاتقی است
که از ترک آداب شریعت و طریقت نیز احتیاط و پرہیز کند و از خطرہ معصیت
و نیات فاسده نیز اجتناب نماید و ظاہر و باطن را یکسان دارد و این معنی بس
عزیز و نایاب است و مراد از اتقی درینجا باجماع مفسران حضرت ابوبکر صدیق
رضی الله تعالی عنه که این سوره در شان ایشان نازل شده و اہلسنت و جماعت
بہمین لفظ در تفضیل حضرت ابوبکر صدیق بعد از پیغمبران که از مبحث خارج اند

٣٣

برسائر امت تمسک جسته اند و تقریر آن تمسک اینست که حضرت ابوبکر صدیق
رضی اللہ تعالیٰ عنہ را حقتعالیٰ اتقیٰ فرمود و در آیت دیگر فرمودہ است
إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ پس بتقاضای مجموع آیتین ثابت شد که حضرت
ابوبکر صدیق اکرم ناس باشند عند اللہ و ہمین ست معنی افضلیت از جابر
عبد اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہما مرویست که گفت ما روزی نزدیک دروازہ
آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم با جماعہ از مہاجرین و انصار حاضر بودیم
و باہم مذکور فضائل و بزرگیہا می نمودیم درین اثنا آوازہای ما بلند شد
آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم از دولتخانہ تشریف آوردند فرمودند
در چہ شغل اید عرض کردیم کہ فضائل و بزرگیہای مردم را مذکور میکنیم
ارشاد شد کہ اگر اینچنین می کنید پس خبردار ہیچکس را بر ابوبکر تقدیم نکنید
زیرا کہ او افضل شماست در دنیا ابن السمان روایت میکند قال علیہ الصلوة
والسلام ما طلعت الشمس و لا غربت علی احد بعد النبیین افضل من ابی بکر آفتاب
طلوع و غروب نکردہ است بعد از پیغمبران و مرسلان بر کسیکہ بہتر باشد
از ابوبکر و حافظ خطیب بغدادی از جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت میکنند
کہ روزی نزد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاضر بودیم ارشاد فرمودند کہ حالا
شخصی می آید کہ حقتعالیٰ بعد از من کسی را بہتر از وی پیدا نکردہ است و
شفاعت او روز قیامت مثل شفاعت پیغمبران باشد جابر گوید کہ مہلتے
نگذشتہ بود کہ حضرت ابوبکر تشریف آوردند پس آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وسلم برخاستند و بر پیشانی ایشان بوسہ دادند و در کنار کردند

ساعتی نسبت حاصل کردند و ازینجا معلوم شد که چنانچه رضامندی حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وسلم
محصور در شفاعت امت است ہمچنین رضامندی ابوبکر نیز در شفا زیرا که رضای ابوبکر در رضای
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فانی بود انتہی ملخصاً و صلی اللہ تعالی علیہ سیدنا
محمد و آلہ و صحبہ اجمعین **فصل دوم در تفضیل شیخین بالتعیین در ولایت و مرتبہ کاملیت** ہرچند پس از اثبات فضلیت شیخین حاجت بخصوص
این مادہ نبود که فضلیت مذکورہ بی زیادت مزیت در تقرب معرفت صورت بندد
آیا می تواند شد که ہرکہ در عرفان و وصول کم ماندہ و پایہ قربتش پست تر افتادہ عند اللہ
افضل و اکرم و بہتر واقدم باشد از دیگری که در عرفان و تقرب معارج وصول گو
ربودہ بجوبت از ہر عجب کہ اکمل اولیا و اقرب بخدا ایکی باشد و اکرم و افضل و اعظم و
اجل و بہترین اہل آسمان و زمین پس از انبیا و مرسلین دیگری تجویز اینمعنی چہ جای
جرأت است بر شانِ رفیع ولایت و منصب بدیع معرفت پس لا جرم صدیق
و فاروق را افضل امت و بہترین خلقت پس از حضرت نبوت و رسالت گفتن
بعینہ در مقام معرفت و ولایت ذاتیہ و کمال نفسانی و قرب ربانی پیشی و بیشی
دادن ست کما لا یخفی علی ذوی البصیرۃ اما توضیح مرام و تسکین عوام را تحتی از
کلمات ائمہ باطن یاد کردہ می آید تا ببینند که حضرات ایشان قدس اسرارہم
بکدام معنی تفضیل شیخین را اعتقاد کردہ اند آنگاہ بحکم اہل البیت ابصر بما فی البیت
تن بفرمان ایشان دادن و دل بر تصدیق آنان نہادن ناگزیر بود
و پیش از شروع مقصود بقید مخزون گوشہ خاطر باد که انیجا دو مقام ست یکی
کاملیت کہ بندہ بتوفیق الہی و من شریعت استوار گرفتہ بتصحیح خیال

وتصفیهٔ تصور چنانچه دانی دل از همه اغیار پاک بریده بمقامات فنا و از انجا بمرحلهٔ
بقا فائز شده گام در سیر فی الله و معارج قربت نهد انگاه او را ولی و کامل و عارف
و واصل خوانند هر که درین سیر و ترقی دورتر گذشته باشد همون بشرف معرفت
و وصول و قربت فائق تر آمد این ولایت را ولایت ذاتی و کمال انفسانی نامند
دوم مکملیت که عنایت ازلی بحال بس ماندگان یکی ازین اهلان را
از مقام قربت بعالم ناسوت نزول و رجعت بخشد تا دیگران را بفیض و ارشاد خویش
واصل و کامل گرداند این را ولایت متعدی خوانند تا که شیخین را بر کافهٔ امت فضل
می نهیم در مرتبهٔ کاملیت و وصول و قربت تفضیل میدهیم و در مرتبهٔ مکملیت و
ارشاد باطنی و تعدیهٔ ولایت مزیت و اختصاص حضرت مولی کرم الله تعالی وجهه
خود ظاهر و باهر ست و لهذا سیر این راه بی عنایت و اعانت آنجناب ولایت ۳۴
مآب ممکن نباشد و سلسله از سلاسل طریقت نیست که بذات پاکش رجوع نیارد و
این هر دو مقام با هم تمایز بین دارند نه عدم تنزل بدرجه تکمیل ایراث نقصانی بکاملیت
کنند نه هر که اکمل از همه کملا عرف و اکمل باشد افضل بدست و افضل است بر هر که خواهد
باشد و آنکه گفته اند که کامل مکمل از کامل صرف افضل و اعلی ست محتاج باثبات ست
که هر دو در کمال ذاتی و سیر فی الله برابر باشند انگاه چون یکی را بمنصب تکمیل
اختصاص نشد لاجرم شرفش بر دیگری افزاید نه آنکه نفس امتیاز بارشاد و تکمیل
مطلقا موجب افضلیت از سائر کملا گردد آخر نه بدیدی که اکثر صحابه را و لهذا اتباع
تقربات ذاتیه مشغول و مستغرق داشتند و بقصد تکمیل بعالم ناسوت عنان تافتن
را نگذاشتند و بسیاری از متاخرین در هر قرن و هر طبقه الی یومنا هذا بدین منصب لعلهم شمر

۲۳۵

رسیده عالمی را بمقام قرب رسانده انتہا تا قیام قیامت خواہند رسید و خواہند رسانید اما زنہار ہیچ یکی از نیان بسبب این خصوصیت افضل و اکمل از صحابه کرام نتوان شد کما ہو مذہب اہل السنۃ والجماعۃ معہذا حضرت صدیق اکبر از مکملیت نیز بہره دارد که در سلسلۂ نقشبندیه شاخی بدو نیز میرسد و که فیضش بجہان الی الآن جاریست و در خاندان فقیر بسلسلۂ علیہ نقشبندیہ ابوالعلائیہ علاوه شاخ مرتضوی شاخ صدیقی نیز داخل ست چون این لآلی سنیه بدرج سینه نگاه داشتنی بیاکه بر توجیزی از کلمات عارفان برخوانیم و نقش عجایب کرسی انجلا نشانیم وباللہ تبارک و تعالی التوفیق کلام الملک ملک الکلام آغاز گشا... این گنجینه را بکلید ارشاد آن کان تمنا و جان مراد که حل مشکل و دفع معضل ہمچو فتح خیبر بنام نامیش مسلم آمد کرم اللہ تعالی وجہہ الکریم محدث جلیل امام محب طبری در ریاض النضره فی مناقب العشره بروایت حضرت اسید بن صفوان رضی اللہ تعالی عنه حدیثی طویل الذیل کثیر الفوائد جامع الفرائد از حضرت مولی کرم اللہ تعالی وجہه آورده آنجا دیدنیست که پایۂ صدیق اکبر نزد علی مرتضی چقدر بوده و تفضیلش را بچه معنی در کدام رنگ او میفرموده حرفی چند از ان حدیث اینست که چون صدیق ازین عالم بحظیرة القدس ارتحال فرمود مدینه از گریه و زاری آنجناب لرزید که روز وصال محبوب ذی الجلال صلی اللہ علیه وسلم لرزیده بود و علی مرتضی استرجاع کنان آمد و گفت یرحمک اللہ یا ابابکر کنت اول القوم اسلاما و اخلصہم ایمانا و اشدہم یقینا و اخوفہم للہ و اکثرہم عنا و احوطہم علی الاسلام و احدبہم علی رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم و احسنہم مناقب و افضلہم سوابق و ارفعہم درجة و اقربہم وسیلة و اشبہہم برسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم ہدیا و سمتا و رحمة و فضلا و اشرفہم منزلة و اکرمہم علیه

۳۶

صدقت رسول الله صلی الله علیه وسلم حین کذبه الناس ومضیت بنور الله وقعوا

فاتبعوک فهدوا فو الله لن یصاب المسلمون بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم
بمثلک ابدا انتهی ملتقطا یعنی خدای بر تو مهر کناد ای ابوبکر بودی اول قوم
در اسلام و خالص ترین ایشان در ایمان و قوی ترین ایشان در یقین و ترسنده
ترین ایشان از خدای و بسیار ترین ایشان منقبتها و بلند ترین ایشان در درجه و
نزدیک ترین ایشان در وسیله و مشابه ترین ایشان برسول الله صلی الله
علیه وسلم در راه و روش و مهربانی و بزرگی و شریف ترین ایشان از روی
پایه و منزلت و گرامی ترین ایشان نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم تصدیق
کردی رسول الله صلی الله علیه وسلم آنهنگامیکه تکذیب کردند او را دیگران و
رفتی بنور خدا آنهنگامیکه بازایستادند ایشان پس پیروی کردند ترا ایشان پس راه یافته
شدند پس سوگند بخدای که نها مسلمانان پس از رسول الله صلی الله علیه وسلم
مبتلا بمصیبت نخواهند شد بوفات کسی که مثل و مانند تو باشد ف
اینجا بنگر که تفضیل صدیق در امور ظاهر و حسن سیاست و انتظام سلطنت مملکت
یا در امور باطن و مغز ولایت و روح معرفت که عبارت است نیست مگر از کمال
خلوص ایمان و قوت یقین و شدت خوف از رب العالمین مفضله پیغمبر باید
مگر کسیکه در وصول بخدا و معرفت الهی کمتر افتاده است در قوت ایمان
و کمال الیقین بالاتر خواهد رفت یا حضرت مولی صدیق انتهی وصف نمود
که او متصف بدان نبود حالانکه این خود گناهی عظیم است پس هر دو
احتمال ممنوع و محال و انکار تفوق صدیق در عرفان و کمال خام خیال

ے ۱۱۱۱

امام حجۃ الاسلام در کتاب العلم از احیاء العلوم میفرماید فاعلم ان ما ینال
به الفضل عند اللّٰه شیئ وما ینال به الشهرة عند الناس شیئ آخر فلقد کان شهرة
ابی بکر الصدیق رضی اللّٰه تعالی عنه بالخلافة وکان فضله بالسر الذی وقر
فی قلبه وکان شهرة عمر رضی اللّٰه تعالی عنه بالسیاسة وکان فضله بالعلم باللّٰه الذی ما
مات منه تسعة اعشاره بموته وبقصده التقرب الی اللّٰه عز وجل فی ولایته وعدله
وشفقته علی خلقه وهو امر باطن فی سره یعنی لیس آنکه چیزیکه بدان فضیلت
آید نزد خدا تعالی امریست و آنچه بدان شهرت حاصل شود نزد مردمان امری دیگر
بتحقیق بود شهرت ابوبکر صدیق رضی اللّٰه تعالی عنه بخلافت و بود فضیلت
او بسبب رازی که متمکن شده بود در دل وی و بود شهرت عمر رضی اللّٰه عنه بسیاست
و بود فضیلتش بمعرفت خدای که نه حصه از ده حصه با رفت او از جهان رفت بمرگ او
و نیز فضل او بود بقصد تقرب کردنش نزدیکی خدائی را در ولایت و داد گری و شفقت
نمودن بر مخلوق الهی و او امری ست باطن در سر فاروق رضی اللّٰه عنه
ازین ارشاد فیض بنیاد این پیشوای شریعت و طریقت قدس سره نیز جهال
کلی باقیت و هم کسانیکه فضیلت شیخین را به امور ظاهر و کاروبار خلافت و حسن
سیاست منحصر دارند و گفتگوی معرفت و قرب ایعزة را ازین مبحث بیگانه
پندارند جاهلانند بحقیقت مناط التفاضل نیست الا همین امور چنانکه این امام الفریقین
بدان تصریح فرموده و حفظ ذا فتفهم و نیز در احیاء العلوم فرموده اذا ارتفع الحجب
بالموت انقلبت المعرفة بعینها مشاهدة ویکون لکل واحد علی قدر معرفته
فاذا کانت تنزیل لذة الاولیاء فی النظر الیه علی لذة نعیم الجنة بقدر تجلیه الی احد علی

فضیلت شیخین از جهت خلافت است

(۳۸)

لا بی بکر خاصة وللناس عامة چون پرده ها برگرد و رشود معرفت خود مشاهد گرد
د آن مشاهدهٔ جمال بیمثال هر یکے را بر قدر معرفتش باشد پس بهمین وجه لذت
اولیا در دیدار حق سبحانه تعالی از لذت دیگران افزون باشد به تجلی
حضرت سبحانه که تجلی خواهد کرد مر ابو بکر را بخصوص و دیگر مردمان را بعموم

حضرت شیخ محی الدین

ابن عربی قدس سره الشریف در فتوحات
مکیه فرماید محمد صلی اللہ علیہ وسلم عبد الجامع وما من قطب الا وله اسم یخصه زائد
علی الاسم العام الذی هو عبد اللہ سواء کان القطب فی زمان النبوة المقطوع او
ولیا فی زمان شریفه محمد صلی اللہ علیہ وسلم وکذالک الامامان لکل واحد منهما اسم یخصه و ینادی
به کل امام فی وقته هناک والامام الایسر عبد الملک والامام الایمن عبد الرب وهما
للقطب وزیران فکان ابو بکر رضی اللہ عنه عبد الملک وعمر رضی اللہ تعالی عنه عبد ربه
فی زمان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی ان مات صلی اللہ علیہ وسلم فسمی
ابو بکر عبد اللہ وسمی عمر عبد الملک وسمی الامام الذی نزل مقام عمر عبد ربه
ولا یزال الامر علی ذالک الی یوم القیمة یعنی محمد صلی اللہ علیہ وسلم عبد جامع است
و نیست قطبی از اقطاب مگر اینکه برای او اسمی است مخصوص زائد بر اسم عام
که او عبد اللہ است مساوی ست که باشد آن قطب در زمان نبوت منقطع
یا باشد ولی در زمان شریف وی صلی اللہ علیہ وسلم و همچنین طبع را امامان که برای
هر یکے از آن هر دو اسمی هست خاص که خوانده میشود بآن هر امام در وقت خود
با ینجا و امام ایسر را عبد الملک و امام ایمن را عبد الرب نام است و این هر دو برای
قطب وزیران میباشند پس بود ابو بکر رضی اللہ تعالی عنه عبد الملک و عمر رضی اللہ عنه عبد ربه

(۳۹)

در زمانِ رسول الله صلی الله علیه وسلم و بعد از آنکه وفات یافت رسول الله
صلی الله علیه وسلم پس ابوبکر به عبد الله نام نهاده شد و عمر بعبد الملک نامزد
آمد و امامی که قائم مقام عمر کرده شد عبد الرب بود و تا قیامت همیشه همین طور بود
انصرام این امر خواهد بود الی آخره و همه را آن فرموده و لما لم یصح اجتماع
الصادقین معاً لذلک لم یقم ابوبکر فی حال النبی صلی الله علیه وسلم وثبت
مع صدقه فلو فقد النبی صلی الله علیه وسلم فی ذلک الموطن وحضره ابوبکر لقام
فی ذلک المقام الذی اقیم فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم لانه لیس ثم
اعلی منه یحجبه عن ذلک فهو صادق ذلک الوقت و حکیمه و ماسواه تحت حکمه
یعنی هرگاه که ممکن نیست جمع شدنِ دو صادق در یکوقت بهمین جهت قائم
نشد ابوبکر رضی الله عنه در وقتِ بودنِ نبی صلی الله علیه وسلم با وصفِ صدق
خود پس اگر نبی صلی الله علیه وسلم در آن محل یافته نشود و ابوبکر حاضر آید بر آئینه
در جائیکه رسول الله صلی الله علیه وسلم را مقیم کرده بودند ابوبکر قائم شود زیرا
چه آنجا کسی برتر از و نیست که او را از آن مقام باز دارد پس او صادق
و حکیم آن زمان است و هر که سوای ابوبکر است زیر فرمان او است رضی الله
تعالی عنه **بعد از ان میفرماید** بهذا المقام الذی ثبتناه بین الصدیقیة و نبوة
التشریع الذی هو مقام القربة و هو للافراد و هو دون نبوة التشریع فی المنزلة
عند الله و فوق الصدیقیة فی المنزلة عند الله و هو المشار الیه بالسر الذی وقر فی صدر
ابی بکر ففضل به الصدیقین اذ حصل فی قلبه بالسر الذی لیس من شرط الصدیقیة ولا من لوازمها فلیس
بین ابی بکر و بین رسول الله صلی الله علیه وسلم رجل لانه صاحب صدیقیة و صاحب سر

۴۰

حاصل اینکه این مقام از مقامات ولایت که ما او را در میان صدیقیت و نبوت
تشریع ثابت کرده ایم آنکه او مقام قربت ست و حاصل نیست مگر اشخاص خاص
معدودین را او از نبوت تشریع کم دار صدیقیت برتر ست در منزلت نزد
حق سبحانه تعالی و هو نست مشار الیه بشر بکه در سینه ابی بکر متمکن شده ست
پس بزرگی یافت بسبب وی بر همه صدیقین از انجا که در سینه اش این سر
بدیع و دیعت نها ده بود که هر صدیق بدو مشرف نباشد زیرا که این سر نه از شرایط صدیقیت است
نه از لوازم او پس نیست در میان ابو بکر و رسول الله صلی الله علیه وسلم کسی بلکه پایه
قربتش نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم فروتر و اکافه است بالاتر زیرا که او هم صاحب صدیقیت
ست و هم خداوند آن سر و دیگران اگر باشند تنها صدیق باشند و هم در فتوحات
ست و هذه الطائفة فی الرجال قلیلون فانه مقام ضیق جدا یحتاج صاحبه
الی حضور دائم و اکثر من کان فیه ابو بکر الصدیق رضی الله تعالی عنه
این گروه در مردمان کم ست که او مقامی ست بغایت تنگ که صاحبش
بدوام حضور احتیاج دارد و بیشترین باشندگان درین مقام ابو بکر صدیق ست
رضی الله تعالی عنه و هم در الفتوحات الاقطاب المصطلح علی ان یکون لهم
هذا الاسم لا یکون منهم فی الزمان الا واحد و هو الغوث ایضا و هو من المقربین
و هو سید الجماعة فی زمانه و منهم من یکون ظاهر الحکم و یحوز الخلافة الظاهرة کما
حاز الخلافة الباطنة من جهة المقام کابی بکر و عمر و عثمان و علی و الحسن و معویة
بن یزید و عمر بن عبد العزیز و المتوکل و منهم من له الخلافة الباطنة خاصة و لا حکم
له فی الظاهر کاحمد بن هارون الرشید و کابی یزید البسطامی و اکثر الاقطاب

۴۱

لاحکم لهم فی الظاهر ومنهم الائمة رضی الله عنهم ولا یزیدون فی کل زمان
علی الاثنین لا ثالث لهما الواحد عبد الرب والآخر عبد الملک والقطب عبد الله
قال الله تعالی وتقدس وانه لما قام عبد الله یعنی محمد صلی الله علیه وسلم فالاقطاب
کلهم عبد الله والائمة فی کل زمان عبد الملک وعبد الرب هما اللذان یخلفان
القطب اذا مات وهما للقطب بمنزلة الوزیرین الواحد منهم مقصور علی مشاهدة
عالم الملکوت والآخر مع عالم الملک یعنی قطب اصطلاح کرده شده است
بر آنکه باشد هر ایشان را این نام نمی باشد از ایشان در زمانه مگر یکی و
وهمو نیست غوث نیز واو از مقربان درگاه خداوندی ست واو سردار
گروه اولیا ست در زمانه خود وبعضی از ایشان را فرمانروائی آشکارا باشد
وخلافت ظاهره هم فراهم آرد آنچنانکه از روی مقام خلافت باطنیه یافته بود
مثل ابوبکر وعمر وعثمان وعلی وحسن ومعویة ابن یزید وعمر بن عبد العزیز
ومتوکل رضی الله تعالی عنهم اجمعین وبعضی از ایشان را خلافت باطنی
ست خاصه ونیست حکومت ایشان در ظاهر مثل احمد بن هارون الرشید
ومثل بویزید بسطامی واکثر اقطاب دیگر که حکومت ایشان بظاهر نیست
وبعض از ایشان ائمه اند رضی الله عنهم ودر هر زمان زیاده نمیشوند ائمه از
دو که سیوم نیست ایشان را یکی را عبد الرب ودیگری را عبد الملک نام
وقطب را عبد الله نام میباشد فرمود رب العزت تقدس وتعالی وانه لما
قام عبد الله یعنی تحقیق هرگاه قائم شد عبد الله یعنی محمد صلی الله علیه وسلم پس اقطاب
کلهم عبد الله اند وائمه در هر زمان عبد الملک وعبد الرب اند واین هر دو نائب

۴۲

بجامی آرند قطب را و قتیکه بمیرد و آن هردو قطب را بمنزله وزیران میباشند
یکی از ایشان مقصور ست بر مشاهده عالم ملکوت و دیگری بعالم الملک
حضرت سیدنا و مرشدنا سید شاه حمزه قدس سره در جلد اول بیاض خود در مسوده
به بعض الکلمات می فرمایند کلمه الله فی احوال اولیاء الله تعالی ابوبکر رضی الله
عنه الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون شیخ الاسلام و از
بعد انبیا خیر الانام خلیفه پیغامبر و امام سید اهل تجرید و شاهنشاه ارباب
تفرید و پیرا کرامات مشهور و مشائخ و پیر مقدم ارباب مشاهده و داشته اند چون
بشب نماز کردی قران نرم خواندی و عمر رضی الله عنه بجهر خواندی پرسید
رسول صلی الله علیه وسلم از ابوبکر رضی الله عنه که چرا نرم خوانی گفت انا اسمع
من اناجیه از آنکه میدانم که از من غائب نیست و نزد یک وی نرم
و بلند یکسانست و ویرا صدیق گویند و الصدیق من الناس من کان کاملا فی
تصدیقه لما جاءت به رسل الله علما و عملا قولا و فعلا و لیس بعلو من مقام
الصدیقیة الا مقام النبوة قال الله تعالی اولئک الذین انعم الله
علیهم من النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین فلم یجعل سبحانه بین
مرتبتی النبوة و الصدیقیة مرتبة اخری تخللهما و الیه الاشارة بقوله علیه السلام
کنت انا و ابو بکر کفرسی رهان فلو سبقنی لآمنت له ولکن سبقته فآمن
بی وی گوید ما رایت شیئا الا و رایت الله قبله یعنی هر آنکس را که وجده
در شهود ست نخستین نظر در نور وجود ست + صدیق رضی الله عنه وقتی بلال
را می خرید رسول صلی الله علیه وسلم فرمود که مرا شریک کن در بیع بلال صدیق گفت

۴۳

یا رسول اللہ خدا لا شریک ست این سخن بس بلند ست بالغیم کمر آید چون
ویرا بخلافت بیعت کردند بر منبر شد و خطبه کرد و اندر میانهٔ خطبه گفت

واللہ ما کنت حریصا علی الامارة یوما و لا لیلة و لا کنت راغبا و لا سألتها اللہ
قط فی سر و علانیة و ما لی فی الامارة من راحة پس اقتدای اینطائفه بتجرید
و تمکین و حرص بر فقر و تمنی ترکِ ریاست بدوست و ہم ازان در مناقبِ عمر
رضی اللہ عنه فرمود عمر رضی اللہ عنه سرہنگِ اہلِ ایمان و صعلوکِ اہلِ احسان
امامِ اہلِ تحقیق و اندر بحرِ محبت غریق ابو حفص عمر بن الخطاب رضی اللہ عنه ویرا
فراسات مشہور و مذکور و مخصوص بود بفراست و صلابت پیغامبر فرماید

الحق ینطق علی لسان عمر وی گوید العزلة راحة من خلطاء السوء و نیز فرموده
ما رایت شیئا الا و رایت اللہ معه و ہم ازان نسبت چون فتح مصر شد عمر عاص
حاکم آنجا بود اہلِ مصر پیش او آمدند و گفتند که عادتِ نیل آنست که در ہر ماه
ہر سال دخترِ بکر در ان اندازیم اگر چنین نکنیم زجریان باز ایستد وی بخدمتِ
عمر معروض داشت حضرت عمر بر رقعه کاغذ نوشته فرستاد من عبد اللہ

امیر المومنین عمر الی نیل مصر اما بعد فانک ان کنت تجری من قبلک

فلا تجر و ان کان اللہ الواحد یجریک فسال اللہ الواحد القہار ان یجریک [illegible]
انداختند شانزده گز آب بالا رفت پس اقتدای اینطائفه در صلابت اندر دین
و لبس مرقعه بدوست از بعد آنکه وی اندر ہمه انواع مر ہمه خلق را امام است
انتہی و ہم ازان در مناقبِ عثمان رضی اللہ عنه فرمود عثمان رضی اللہ عنه
گنجِ حیا و عبدِ اہلِ صفا متعلق درگاهِ رضا ابو عمر عثمان بن عفان رضی اللہ عنه

۴۴

وبیر افضائل ہویدہست ومناقب او ظاہر وی گویدمارأیت شیئا الا ورأیت اللہ

بعدہ حسن بن علی را وقت قتل بشمشیر آمد وگفت اگر بفرمائی بر مسلمانان شمشیر

کشیم گفت یا ابن اخی ارجع واجلس فی بیتک حتی یاتی اللہ بامرہ فلا حاجۃ لنا

فی اہراق الدماء یعنی ما را بخون ریختن مسلمان حاجت نیست واین علامت

تسلیم ہست اندر حال ورود بلا اندر درجۂ خلت چنانکہ نمرود آتش برفروخت

وابراہیم را نہاد وانیجا عثمان بجای خلیل وغوغای خلائق بجای آتش وحسن بجای

جبرئیل اما ابراہیم را اندر بلا نجات و عثمان را ہلاک و نجات را تعلق ببقا بود

وہلاک را بفنا پس اقتدای این طائفہ ببذل مال وحیا وتسلیم امور بولیست

امام علامہ قطب الوجود سید عبد الوہاب شعرانی قدس سرہ کہ از اکابر

اولیائے عظام واعاظم علمای کرام ہست کتاب از کتب سنیہ مبرزبان

یاد میدہشت در کتاب الیواقیت والجواہر میفرمایدان افضل الاولیاء المحمدیین

ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین یعنی تحقیق بزرگترین

اولیائے امت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر ہست پس عمر پس عثمان پس

علی مرتضی رضی اللہ عنہم اجمعین ۵ مخدوم قاضی شہاب الدین دولت

آبادی رحمۃ اللہ علیہ در تیسیر الاحکام می نویسد ہیچ ولی بدرجۂ ہیچ پیغامبری

نرسد ندیراکہ امیر المومنین ابوبکر بحکم حدیث بعد پیغامبران علیہم الصلوۃ والسلام

از ہمہ اولیا برترست واو بدرجۂ ہیچ پیغامبری نرسید بعد او امیر المومنین

عمر بن الخطاب ہست وبعد او امیر المومنین عثمان بن عفان ہست بعد او امیر المومنین

علی بن ابیطالب ہست رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین کسیکہ امیر المومنین

علی را خلیفه ندانداو از خوارج است و کسیکه او را بر امیر المومنین ابوبکر و عمر
تفضیل کند او از روافض است و انتهی و انیکلام قاضی مخدوم را حضرت
سیدنا میر عبد الواحد بلگرامی افاض الله علینا من فیضه السامی نیز در سبع
سنابل شریف بطریق استناد و اعتماد آورده و خود حضرت میر قدس
سره المنیر در ان کتاب کریم که چیزی از اوصاف والا ایشان بیشتر بیان نموده
ذخیره سعادت اندوخته ایم و باستشهادت و قبول شهود عادل همچو سید
صبغة الله بروجی و شاه کلیم الله چشتی جهان آبادی و حضرت سید حمزه
تاجدار مسند مارهره قدست اسرارهم المطهرة ثابت نموده که این کتاب مستطاب
مقبول جناب عرش قباب حضور رسالتمآب صلی الله تعالی علیه وسلم
شده است می فرماید و آنکه مخدوم شیخ شهاب الدین سهروردی
قدس سره اینحدیث در عوارف نقل کرده ما صب الله فی صدری شیئا
الا و قد صببته فی صدر ابی بکر در باب جمله صحابه است و تخصیص ذکر
ابوبکر بجهت فضل و شرف او ست و نیز در سبع سنابل شریف
فرماید ازینجا باید دانست که در جهان نه همچو مصطفی صلی الله علیه وسلم پیری
خواهد شد و نه همچو ابوبکر مریدی هویدا گشت در گنج فیاضی مولفه
شاه غلام شرف الدین قادری منیری قدس سره در ارشاد و ملفوظ شیخ
خود واقع سلخ ماه صفر سنه ۱۱۴۴ھ مرقوم است که حضرت پیر دستگیر فرمودند
کسیکه نزد مخدوم سید اشرف جهانگیر می آمد و میگفت که من مرید
خواهم شد چهره مخدوم متغیر میگشت و می فرمودند که اگر پیر بودند محمد رسول الله

۴۶

صلی اللہ علیہ وسلم واگر مرید بودند ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ بیایید ما
بدستِ شما استغفاری خواہیم کہ خدا مرا ہم بخشد در فوائد رکنی مخدوم
جہان ست قدس سرہ پیر چون محمد مصطفے صلی اللہ تعالی علیہ وسلم
بایدکہ تا بگوید ما صب اللہ فی صدرک شیئا الا وقد صببت فی صدر ابی بکر
واین صبّی بود از دل بدل وگوش وزبان را خبری نہ زہی مرید وزہی
پیر تا عالم بود ہرگز نہ چنین پیر دیدہ بود وچنین مرید شنیدہ در مکتوبات
حضرت شرف الدین احمد یحییٰ منیری قدس سرہ مکتوب
در بلندی ہمتِ مردانِ خدا می فرماید چون صدیقِ اکبر را لقد وقت خارت
ہمت شد چہ گفت ما الایمان یا رسول اللہ سبحان اللہ با وجود این دولت
کہ افضل الخلائق بعد الانبیاء ابوبکر الصدیق وبا وجود این نعمت کہ لو
اتزن ایمان ابی بکر مع ایمان امتی لرجح میگوید ما الایمان زہی ہمت
وزہی افلاس از ینجاست کہ گویند تا عالم بود کس نہ اینچنین مرید دیدہ
بود نہ اینچنین پیر مکتوب ۱۵ آنکہ بعد از انبیا فاضلتر وکاملتر از ہمہ
خلق ست یعنی صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ او نیز پے بر پے سپہ نہاد
تا گفت العجز عن درک الادراک ادراک مکتوب ۳۶ شبلی رحمۃ اللہ
تعالی گفت ما این مذہب از خازن رب العلمین گرفتہ ایم یعنی ابوبکر
صدیق رضی اللہ تعالی عنہ شیخ فریدالدین عطار قدس سرہ در منطق
الطیر فرماید ~ صدر دین صدیقِ اکبر قطبِ حق + در ہمہ چیز از ہمہ بردہ
سبق + انچہ حق از بارگاہِ کبریا + ریخت در صدرِ شریفِ مصطفیٰ + آن ہمہ

۴۷

در سینهٔ صدیق ریخت + لاجرم تا بود زو تحقیق ریخت + مولوی قدس سره در مثنوی شریف فرماید ؎ هر که خواهد کو ببیند بر زمین + مرده را کو میرود ظاهر الیقین + مر ابوبکر تقی را گو ببین + شد ز صدیقی امیر المحشرین + حضرت خواجه بهاؤ الدین نقشبند قدس سره فرموده آنکه فرمود صلی الله علیه وسلم اگر کسی را درین مقام خاص با من شرکت بودی ابوبکر را بودی دلیل است بر آنکه ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه بحسب ولایت و علم باطن که علم بالله است اکمل و افضل و اعلم و اعظم اولیائی امت است بلکه افضل همه صدیقان بعد پیغمبران صدیق اکبر است و کبرای اهل بصیرت را قدس الله اسرارهم بر همین معنی اجماع و همین معنی بکلی دفع خیال کسانی میکند که بر خلاف این اعتقاد دارند و فضلیت او را تاویل بر وجه دیگر میکنند انتهی خلیفهٔ آنحضرت جناب خواجه محمد پارسا قدس سره که ملفوظات طیبات حضرت خواجه نقشبند مسمی به رسالهٔ قدسیه تالیف نموده آنجا این قول حضرت آورده است مفصله چه میفرماید که حضرت خواجه نقشبند این اجماع بغلط نقل فرمود یا آنکه شاخی از سلسلهٔ طیبه اش بحضرت صدیق منتهی می شد از آن رو اینچنین خلاف واقع با کابر عارفین نسبت نمود و تجویز همین معنی چقدر سوء ادب است بشان اولیاء کرام و چون نه اینچنین است پس از اتباع اجماع ایشان چاره کدام در کشف المحجوب میفرماید ان الصفا صفة الصدیق ان اردت صوفیا علی التحقیق از آنچه صفا را اصلی است

وزیسے اصلش انقطاع دل ہست از اغیار و فرعش خلو دل ہست
از دنیائے غدار و این ہر دو صفت صدیق اکبر ہست پس امام اہل طریقت
او ہست ہمدران در باب ہفتم در ذکر ائمہ و مقتدایان طریقت سر چہار
یار کبار رضی اللہ تعالی عنہم را بترتیب شمار کرد و مناقب ہر یک آنچنانکہ
بدعت سوز و ایمان فروز ذکر فرمود ما سخنی چند از وی بالتقاط
می آریم می فرماید و منہم شیخ الاسلام و از بعد انبیا خیر الانام خلیفہ پیغمبر
و امام و سید اہل تجرید و شاہنشاہ ارباب تفرید و از آفات انسانی بعید
امیر المومنین ابو بکر عبد اللہ الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ کہ وی را کرامات
مشہور ہست و آیات و دلائل ظاہر اندر معاملات و حقائق و اندر باب
تصوف طرفے از روزگار وی گفتہ شدہ ہست و مشائخ وی را مقدم ارباب
مشاہدت داشتہ اند مر قلت حکایت و روایتش را و عمر رضی اللہ تعالی
عنہ را مقدم ارباب مجاہدت نہند مر صلابت معاملتش را مقام مجاہد اندر
جنب مقام مشاہدہ چون قطرہ بود اندر بحری و ازان بود کہ پیغمبر صلی اللہ
علیہ وسلم گفت ہل انت الا حسنۃ من حسنات ابی بکر چون عمر حسنہ بود
از حسنات ابی بکر کہ عز اسلام بدو بود نظر کن تا عالمیان چگونہ باشند و فیہ
صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ مقدم ہمہ خلائق ہست از پس انبیا صلوات
اللہ تعالی علیہم اجمعین و روا نباشد کہ کسی قدم اندر پیش وی نہد
و جملہ مشائخ متصوفہ برین مذہب اند و فیہ امام دین ہمہ مسلمانان سنی
عام و امام اہل طریقت وی ہست خاص رضی اللہ تعالی عنہ و فیہ و منہم

معرفت صدیق رض

۴۹

نیز سر هنگ اهل ایمان و صعلوک اهل احسان امام اهل تحقیق و اندر بحر محبت
غریق ابوحفص عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه که ویرا کرامات مشهورست
و فراسات مذکور و مخصوص بود بفراست و صلابت و ویرا لطائف است
اندرین طریق و دقائق اندر معنی و ویرا اندرین طریقت رموز لطیف بسیارست
بیش ازین که درین کتاب جمله را احصا بتوان کرد عمر رضی الله تعالی عنه
از خواص اصحاب رسول بود صلی الله علیه و سلم و اندر حضرت حق تعالی
فعالش مقبول بود تا حدیکه جبرئیل صلوات الله تعالی علیه اندر ابتدای
عهد اسلام بیامد و رسول را گفت صلی الله علیه و آله و سلم یا محمد قد استبشر
اهل السماء الیوم باسلام عمر پس اقتدای این طائفه بلبس مرقعه و صلابت
اندر دین بدوست از بعد ابوبکر وی اندر همه انواع و همه خلائق امام
رضی الله تعالی عنه و فیها از حضرت سید الطائفه شیخ المشائخ جنید بغداد
روح الله روحه اشرف کلمة فی التوحید قول ابی بکر الصدیق سبحان من
لم یجعل لخلقه سبیلا الا بالعجز ای آنکه بهترین کلمه در توحید ارشاد الی
صدیق پاک است آنکه نگردانید مخلوق خود را راهی مگر به عجز حضرت شیخ
ابونجیب سهروردی پیر حضرت شیخ شهاب الدین سهروردی
صاحب سلسله قدست اسرارهما در آداب المریدین فرماید قال صلی الله علیه
و سلم لو اتزن ایمان ابی بکر مع ایمان اهل الارض لرجح و قال صلی الله
علیه و سلم ما فوق ابوبکر بکثرة الصلوة و الصیام و لکن بشیء وقر فی صدره
و لهذا ظهر من حاله بعد وفات رسول الله صلی الله علیه و سلم ما لم یظهر من

[illegible]

۵۰

حال غیرہ انتہی حضرت مخدوم شرف یحیی منیری در شرحش فرماید شیخ رحمۃ اللہ علیہ دلیل می آرد این خبر را بر آنکہ عمل بحرکاتِ دل برتر است از عمل بحرکاتِ جوارح الی ان قال پس ثابت شد کہ عمل بحرکاتِ قلوب برترست از عمل بحرکاتِ جوارح واگرنہ در عمل جوارح ہمہ اصحابِ پیغامبر علیہ الصلوۃ والسلام برابر بودہ اند چنانکہ ابوبکر را بود دیگران را ہمچنان بودہ ست قولہ والہذا ظہر این تائید ست کہ خدمت شیخ رحمۃ اللہ تعالی علیہ می آرد بر آنکہ فوقیتِ ابوبکرِ صدیق بر ہمہ خلق بدان بود کہ ساکن شدہ بود در دلِ وی و نہ بینی کہ ظاہر شدہ از حالِ وی بعدِ وفاتِ پیغامبر صلی اللہ تعالی علیہ وسلم آنچہ ظاہر نشد از حالِ دیگری از صحابہ رضی اللہ تعالی عنہم در خبر ست کہ روزی صدیقِ اکبر در مسجد در آمد سیدِ عالم گفت پیشتر آئی پیشتر آمد و دیگر بار پیشتر آئی پیشتر آمد چند بار ہمین گفت او پیشتر آمد تا زانوی صدیق با زانوی سیدِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم برابر شد اعرابی برخاست و گفت یا رسول اللہ صدیق را اینہمہ منزلت بران آمد کہ چہل ہزار دینار آشکارا داد و چہل ہزار دینار پنہان داد اگر با نیز ہشتاد ہزار درہم بدین محل رسیم سیدِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم گفت نے اعرابی گفت کہ اگر دو ہشتاد ہزار درہم رسیم سیدِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم گفت نے و گفت اگر دہ ہشتاد ہزار درہم بدہید بدین محل نرسید اعرابی گفت چرا فرمود محلِ او کہ بزرگ ست نہ بدان ایثارِ مال ست بلکہ بزرگ ست محلِ او بچیزیکہ وقر فی قلبہ و آن عظمت و جلالِ خداوند ست کہ در سرِ وی پدید آمدہ ست معلوم شد کہ او را محل خاص بود کہ دیگران را نبود رضی اللہ تعالی عنہ

۵۱

انتهی ملتقطا و نیز در شرح آداب المریدین در تفسیر قوله تعالی محمد رسول
الله والذین معه الآیه تفضیل عمر بر عثمان و عثمان بر علی رضی الله تعالی عنهم
ثابت کرده می فرماید باز هر یکے را ازین سه تن مقامی پیدا کرد و مر ابوبکر
را رضی الله تعالی عنه هیچ مقامی پیدا نه کرد مگر آنکه گفت والذین معه پس
هر چه فزونتر ست از مقام ابوبکر صدیق را باید که بود تا فائده معیت حاصل
آید مخدوم جهان در مکتوبات صدی فرماید معرفت صدیق که بوی
جگر سوخته او بمشام ساکنان قدس رسیدی کاملتر بود و پس لذت او از
دوست بیشتر از نزهت الارواح گذشت ہ صدیق طریق استقامت
سالوک معارج کرامت + صاحب قدم مقام تجرید + سر دفتر جماله اهل توحید +
در جمع مقربان صادق + حقا که جز او نبود سابق در شواهد النبوة می فرماید
در مرض خود صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه فرمود که امشب در تفویض امر خلافت
به تکرار استخاره کردم و از خدا تعالی خواستم که در آنچه رضای وی باشد توفیق
دهد و گفت می دانید که دروغ نخواهم گفت که دام عاقل در وقت ملاقات خدا تعالی
افترا بروی روا دارد و فرقت مسلمانان بدروغ روا دارد گفتند ای خلیفه رسول
الله صلی الله علیه وسلم هیچکس را در صدق تو شکے نیست بگوی انچه میگوئی گفت
در آخر شب خواب بر من غلبه کرد رسول صلی الله علیه وسلم را دیدم که دو جامه
سفید پوشیده بود و اطراف آن جامها جمع کرده ناگاه سفید سبز شدند و درخشیدن
گرفت چنانکه نور آن نور دیده بیننده می ربود و برد و جانب رسول الله صلی الله
علیه وسلم دو مرد بلند و بالا بودند در غایت حسن و جمال لباس ایشان از نور

فائده تحریر است از مقام صدیق اکبر

روایت ایمان افروز

۵۲

ولقای ایشان سرمایهٔ سرور پس رسول الله صلی الله علیه وسلم مرا سلام کرد و بشرف مصافحه مشرف کرد و دستِ مبارکِ خود بر سینهٔ من نهاد۔ خفقان و اضطرابی که در سینهٔ خود می یافتم ساکن شد گفت ای ابوبکر اشتیاق بملازمتِ تو بسیار است وقت نشده که پیش من آئی من در جواب چندان گریستم که اهل من ازان خبردار شدند و بعد ازان خبر دادند گفتم وشوقاه الیک یا رسول الله فرمود که اندکے مانده است که وصالِ تو بے توهم فراق دست دهد بعد ازان گفت خدا تعالی مرا در تفویضِ خلافت اختیار داد گفتم یا رسول الله تو اختیار کن رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود که والی رعیت ساز عاقل صادق فاروق را که مرضی است در آسمان و زمین و پاکیزه ترینِ روزگار یعنی عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه پس گفت این دو مرد وزیر تو اند در دنیا و مددگار تو اند در وقتِ وفات و همسائگانِ تو اند در بهشت بعد ازان آن هر دو مرا سلام دادند و گفتند خلاصی یافتی از مکروه تو صدیقی در آسمان و صدیقی درمیان ملائکه و صدیقی در زمین و صدیقی درمیانِ خلائق گفتم یا رسول الله پدر و مادرِ من فدای تو باد این دو مرد کیانند من مثلِ ایشان ندیده ام فرمود که این دو فرشتهٔ کریم جبرئیل و میکائیل اند پس برفت و من بیدار شدم رخساره از آبِ دیده تر و اهلبیتِ من بربالینِ من گریان **خواجه محمد پارسا قدس سره** در فصل الخطاب فرماید قال الله تعالی وللاٰخرة اکبر درجٰت واکبر تفضیلا همچنانکه اهلِ دنیا را تفاوت است در عزِ دنیا هم چندان تفاوت است اهلِ عقبی را در عزِ عقبی و همچنانکه تفاوت است اهلِ دنیا و عقبی را در دنیا و عقبی همچندان و اضعافِ آن تفاوت است اهلِ الله را در معرفت

مولی تعالی اجل ذکرہ واگر نہ چنین بودی کے درست آمدی قول سید ثقلین
وکونین صلی اللہ تعالے علیہ وسلم ما فضلکم ابوبکر بکثرۃ صوم ولا صلوۃ انما فضلکم
فی شیء وقر فی صدرہ وکے صورت بستی تحقیق قول مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم
لو وزن ایمان ابی بکر بایمان اہل الارض لرجح **شاہ عبد القدوس حسینی**
گنگوہی در **مکتوب ۸۳** نویسد صدیق اکبر یار غار بود کمال وجمال او
ہمیقدار بود کہ ہیچکس از اولیای اولین وآخرین بمرتبۂ او نمی رسد **مکتوب ۸۹**
صدیق اکبر چنان بلند رفت کہ دست ہیچ ولی از ابتدای عالم تا انتہا بگیرد دامن
اعلای او نگشت **مکتوب ۱۰۵** غیر صحابی اگرچہ در مرتبہ رفیع رسد وصاحب ولایت
وصاحب تصرف عطا گردد بمرتبہ صحابہ کرام رضی اللہ تعالی عنہم نرسد کہ فضل صحبت
۵۳ فضل کلی ست وآن فضل جزئی وفضل جزئی با فضل کلی برابر نبود از ینجاست کہ
صدیق اکبر را بر جملہ اولیای عالم فضل آمد کہ از ابتدا تا انتہا فضل صحبت یافت
مکتوب ۶۱ تجلی حق بر ہر یکے از انبیا واولیا در دنیا وآخرت وبر مومنان
عام در آخرت بر قدر وی شود یتجلی اللہ للخلق عامۃ ولابی بکر خاصۃ در **شرح**
تعرف باب ۲۴ میگوید وشاید کہ این تفاضل اندر درجات جنت است
وہر کرا درجہ برتر فضل وی بیشتر وبلند تر چنانکہ پیغمبر گفت صلی اللہ علیہ وسلم
ان اہل الجنۃ لینظرون الی اہل علیین کما ینظرون الی الکوکب الذی فی افق
السماء وان ابا بکر وعمر منہم وانعما وشاید کہ تفاضل اندر دنیا بمعنی مشاہدہ
سیر باشد ہر کرا اندر سیر مشاہدہ بیشتر وی را فضل بیشتر چنانکہ پیغمبر گفت
صلی اللہ علیہ وسلم لم یفضلکم ابوبکر بکثرۃ صیام ولا صلاۃ وانما فضلکم

۱۴۵

بشئ وقر فی صدره او قال الشئ وقر فی قلبه یعنی عظم فی قلبه و مقدار تعظیم بر مقدار
مشاهده باشد هر چند مشاهده بیشتر تعظیم بیشتر و هر چند تعظیم بیشتر شرم بیشتر و هر چند
شرم بیشتر خدمت بیشتر بحرمتی نشانِ بے شرمی ست و بیشتر از بی تعظیمی ست
و بی تعظیمی از بی مشاهدتی ست و بی مشاهدتی نشانِ بی ایمانی و از ینعنی گفت
پیغمبر علیه الصلوة والسلام الحیاء من الایمان بمنزلة الراس من الجسد چنانکه تن بے سر
را بقا نبود ایمان را بے شرم بقا نبود چنانکه لا ایمان لمن لا حیاء له شیخ محدث
مولٰنا عبدالحق دہلوی رحمة الله تعالی علیه در مدارج النبوة شریف فرماید
نظر کنند بادب صدیق رضی الله تعالی عنه با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
کجا رسانید او را این ادب قائم مقام و امام گردانید بعد از وی و بجایی رسانید
که هیچکس نرسد انتهی ملتقطا خاتم الاولیاء الکرام حضرت سیدنا قبلهٔ عارفین
و کعبهٔ واصلین حضور سیدنا و مولٰنا سید شاه آلِ احمد اچھے میاں
رضی الله تعالی عنه در کتابِ مستطاب آئین محمدی شریف از فصل دوم
ترغیب المعرفه تصنیفِ محمد جان تاشکندی می آرد الصفا صفة
الصدیق ان اردت صوفیا علی التحقیق از انچه که صفا را اصلی هست و فرعی
اصلش انقطاعِ دل از اغیار و فرع خلو دل از دنیای غدار و این صفتِ
صدیقِ اکبر ست رضی الله تعالی عنه از انچه که امامِ اہلِ طریقت بعد النبی
صلی الله علیه وسلم او بود و علامتِ انقطاع از اغیار آن بود که همه صحابه بر فتنِ
رسول علیه الصلوة والسلام بحضرتِ معلی شکسته دل گشته و عمر رضی الله تعالی
عنه شمشیر کشیده که هر که پیغمبر را گوید بمرد سرش را برم صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه

۵۵

بیرون آمد و گفت الا ان من عبد محمد افان محمد اقد مات ومن عبد رب
محمد فانه حی لا یموت آنگاه خواند وما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل
الآیه یعنی دل در فانی بند د و رفنا بفنای فانی رنج وی مهیا بود واگر بباقی
دهد چون نفس فنا شود وی باقی ببقا بود چون محمد صلی الله علیه وسلم پس
شکسته دلی را چه گنجائش ونشان خلو از دنیا آنکه هرچه داشت همه بیاورد
وگلیمی پوشیده بیامد رسول صلی الله علیه وسلم گفت ما خلفت لعیالک
فقال الله ورسوله یعنی دو گنج بغایت محبت حقتعالی ومتابعت وعلیه الصلوة
والسلام واین جمله صوفی صادق بود وانکار اینکار حق ومکابره عیان بود بلکه
بدتر از مکابره از آنکه صدیق اکبر این صدق وصفا وطریق حصول آن از بعد
وصحبت رسول صلی الله علیه وسلم حاصل کرده بدیگران تلقین فرموده‌اند وآن
طریق سنت از انوقت تا این زمان پی در پی در مقتدایان طریقت وعاملان
شریعت بتوارث رسیده چنانکه بر علمای ذو علمین مخفی نیست ودر فصل سلاسل
ظاهر گردد و نیز ارشاد فرموده سند طریقت برداشت خلافت بخلفا
راشدین عطا فرموده اول امیر المؤمنین ابوبکر الصدیق رضی الله تعالی عنه
نوائی سلطنت را برداشت واحکام شریعت را فرشت ولی از باطن کسی
را خبری نکرد واثری نداد بحکم ظاهر ظهور آورد وخود در باطن مستغرق چنانکه
حضرت رسول صلی الله علیه وسلم فرموده که اگر خواهد که مرده را روان براه بیند
ابا بکر بست من اراد ان ینظر الی المیت یمشی علی وجه الارض فلینظر الی ابن ابی
قحافه یعنی از خود فنا یافته بود وبقای حقتعالی باقی شد که دین آن بزرگ

۵۶

از دین همه دینها غالب آمد لو وزن ایمان ابی بکر مع ایمان امتی لرجح و کمال
ولایت رسیده بود که کسی نرسید ولی نردبان معرفت بر پای نکرد
یک سلسلهٔ ولایت از حضرت ایشان عیان گشته بود ولی تحقیق مشهور نسبت
نذر است که باز عنانِ ظاهر گذشت خود باطن شد از خلق استتار نمود و بعده
خلافت و عدالت بحضرت امیر المؤمنین عمر خطاب رسید لوای سلطنت بر پا
کرد عدل و انصاف چنانچه شرط بود ظاهر گردانید خود بحضرت رسول صلی الله
تعالی علیه وسلم نسبتی یافت اما خود داشت کسی را از آن نسبت نصیبی نداد
بتکمیل خود رسید عنانِ ظاهر بباطن واد مستور گشت الی آخره **ونیز ارشاد**
فرمود. سوال اگر ترا پرسند که پیر بچه نوع و بچه صفت باید و مرید بکدام خصلت
پیر بر مثالِ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم که فنا از خود و بقا بحق حاصل کرده
بود و مرید باشد صدیقِ اکبر که همیشه در فرمانبرداریِ حضرت باشد بهمه امین
محمدی از ارباب الصحبة **شاهدِ صادق** منقول است قال الله تعالی ثانی
اثنین اذ هما فی الغار اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا بدانکه صحبت
سنتِ مؤکده است که از برکتِ صحبت مرتبهٔ اصحاب اند کافهٔ اهلِ اسلام بلند
در فیع شد و اصحاب بلند و الاکثیر العبادة نبودند بشهادتِ قولِ رسول الله
صلی الله علیه وسلم ما فاق ابو بکر بکثرة الصلاة و الصیام ولکن بشیء وقر فی قلبه
و آن استقرار که بسبب بلندی صحبت است از برکتِ صحبتِ نبی است صلی الله
تعالی علیه وسلم بهمه از آن **کتاب منیف** حکایتی لطیف نقل فرمود ذکر
آنهم مناسب نمود از بعض اکابر نقل مسیر باید که مسیر مود و ندکه علامت

(۵۷)

طلبِ خداوند سبحانہ تعالی آنست کہ دل مدام سوختہ آتشِ محبت بود
وگرمیِ مستدام دارد گویا کہ جمرہ بر دلش نہادہ اند و ازان میسوزد ازینجا محبت
گفتہ اند کہ علامتِ عشق دیدہ تر و دلِ گرم ہست گویند کہ ابوبکرِ صدیق
رضی اللہ تعالی عنہ چون از صحبتِ رسول صلی اللہ علیہ وسلم بخانہ رفتی
گلیم بر سر کردہ بگوشہ اجلاس نمودی و چون آہ زدی خانۂ او پر از دود
دلِ او شدی و بوی جگر سوختگی بمردم رسیدی کہ گویا گوشتی یا چیزی
در آتش انداختہ اند کہ میسوزد و بوی میدہد روزی یکی از زنانِ ہمسایہ
حاملہ بود بشمیدن بوی جگرِ سوختۂ او در خانۂ او در آمد و با زنِ ابوبکر گفت
کہ در خانۂ شما کباب تیار کردہ اند چنانچہ بوی آن بمن رسیدہ و من با مید آن
آمدہ ام کہ پارۂ ازان بمن ہم بدہید زنِ ابوبکر جواب داد کہ کباب خود تیار بخانۂ
من نشدہ کبابِ جگرِ سوختۂ ابوبکر اگر میخواہی ببر و بگیر آن زن برگشت و بخانۂ
خود رفت **مولنا بحر العلوم ملک العلما عبد العلی لکھنوی قدس اللہ**
سرہ السنی در شرحِ مثنویِ مولویِ معنوی نور اللہ مرقدہ زیرِ قولش **ع**
گفت پیغمبر علی را کای علی + شیرِ حقی پہلوانِ پردلی ۔ از محمد رضا حسین خوارزمی
در شرحِ شعر انیمعنی نقل کردہ کہ امیر المؤمنین علی کرم اللہ تعالی وجہہ اکمل و اعلم
و مقتدای اولیای بنی آدم ہست برد و الطالش می فرماید انہ لشیء عجیب
زیرا کہ اینکہ گفتہ امیر المؤمنین علی اکمل و اعلم و مقتدای اولیای بنی آدم ہست فی نفسہ غلط ہست در کلام مولوی
قدس سرہ این توہم را رہ نیست زیرا کہ از اولیای بنی آدم سوای انبیاء و رسل اند کہ آنہا اعلمِ بنی آدم اند
و اگر از اولیای بنی آدم سوای انبیاء و رسل گرفتہ ہست نیز صحیح نیست زیرا کہ
فضلیتِ شیخین در عقائد داخل ہست و سابق نقل کردہ شد از فتوحات کہ مرتبۂ

مذہب اہلسنت: تفضیلِ شیخین و محبتِ اہلبیت

۵۸

صدیق اکبر تلو مرتبه رسول الله صلی الله علیه وسلم بود و پس ان حضرت ابوبکر و حضرت میان رسول الله
صلی الله علیه وسلم نمی توانند شد و اگر خواهد بود مع وی خواهد بود نه فوق او و نیز در
فتوحات مذکور ست لیس بین ابی بکر و صاحبه صلی الله علیه وسلم اذا انظرت
الی ما قلت رجل نیست میان ابوبکر و صاحب وی که رسول علیه الصلوة والسلام
ست هیچ کس وقتی که مبنی انچه گفتم سابق مگر آنکه کلامش مبنی بر قول شیعه باشد
و در کلام مولوی اصلا شائبه این توهم نیست انتهی کلامه الشریف بالتلخیص
تنبیه ببین ای دیده انصاف گزین نیست نزدیک منصف قول از اکابر ائمه
طریقت و اعاظم ارباب معرفت که یک لفظ و یک زبان تفضیل شیخین رضی الله
تعالی عنهما بر ملا شهادت دهند و بر منکر مخالف نفرین و سرزنش کنند
ای گوش حق نیوش ترا بخدایت سوگند آیا نشنیدی که این اقطاب
رشد و ارشاد و ائمه صدق و سداد اکملیت ولایت و اتمیت معرفت نفسا
شیخین را بهیچ تصریح و توضیح فرموده و ابواب تحقیق و تنقیح کشوده که رخنه گران
مکابرت شعار جای تحریف و تکلف و تاویل و تصرف ندیده دست بر سر
و سر بر دیوار غیظ زنند تو و خدای تو مگر نشنیدی که تفضیلیه مبتدع و گمراه و داخل
فرقه روافض ست مگر نشنیدی که محبت و ولای حضرت مولی در تفضیل
شیخین و خلافش تولای مرتضوی را معارض ست مگر نشنیدی که اقتدای
منصله و رسما زیکبریت شدیده نکرده مگر نشنیدی که فضل شیخین نزد سنیان
در قربت و وصول ست نه مقصود بر ظاهری و وجوه مگر نشنیدی که تجلی ربانی بر
حضرت صدیق از منازمت اتم و اکمل آمده بقدر ولایت و عرفان او

تفضیل حضرت مولی در ولایت قول بمذهب تفضیلیست

مگر نشنیدی که تاجداری مقام قربت بنام صدیق مسلم و جمله کمالهای او مجمع
در زیر فرمان او مگر نشنیدی که اکابر طریقت و عرفان حقیقت بر تقدم
معرفت و اکملیت ولایتش اجماع دارند مگر نشنیدی که همه را اتفاقی خاص
و پایهٔ صدیق از حدّ پایهٔ بالاتر انگارند مگر نشنیدی که صدیق را از پس نبوت
سرورِ سروران و مالک الازمه دانند مگر نشنیدی که بعد ازو جناب فاروق
را مقتدای اولیا و امام الائمه خوانند مگر نشنیدی که اگر کسی شق این عصا
و خرق این اجماع کند بر ردّ و ابطالش پویند و سخنش را از شاه راه سنت
معزول و بر عقائد رفضا محمول گویند آهی جانِ برادر تو و ایمانِ تو آخر
این همه از بهر چیست و باعث برین هرچه تمام ترا اصرار کیست تو هم بگوی
مگر اقوالِ ایشان از پایهٔ اعتبار ساقط بوده است یا خدای کریم همه ایشان را بخطا و
غلط بوده است یا عیاذاً بالله چنانکه باید تخم ولایت خاتم خلافت کرم الله تعالی وجهه در دل
نکاشتند یا دهانِ برادب خاک آگنده با وجود تنقیص شانِ رفیعش در سر و دستند لا
و الله بخدائیکه زمین و آسمان بحکمش برپاست از اینها هیچ یکی
نبود عظمتِ شان و جلالتِ مکان حضرت مولی الانس و الجان کرم الله
تعالی وجهه دین و ایمانِ ایشان ست و غلامی و ارادت و ولا و محبت
حضرتِ منبعِ ولایت رضی الله تعالی عنه ذریعهٔ نجات و قبالهٔ جنان آخر
سیدنا حضرت میر عبد الواحد را نه شنیدی که جان و مالِ ما فدای نام
مرتضی باد دل و جانِ ما فدا و نثارِ قدام مرتضی باد کدام بدبخت ازلی که محبت
مرتضی در دلش نباشد و کدام رانده درگاه مولی که اهانت او روا دارد و

(٦٠)

انتهی کلامه الشریف و چرا چنین نباشد که اینان را بوئی از گلستان عرفان نرسیده اند
تا بلبل وار بر گلبن ارتضا جان حزین نثار نه کردند و جبین پیشانی را از نماز
احسان نه بخشودند تا بر در پاک خاتم الخلفا سر نیاز نه سودند اما سخن
آنست که این بزرگان دین و مقبولان رب العلمین از همه آزاد بودند
و با خدا گرفتار آنچه قرآن و حدیث هدایت نمود و هم از کم و کیف نزدند همتا
گویان رو براه شدند درین دامگاه تاریک سراه یکی با ابوبکر و عمر گرفتار است
که ایشان را افضل من جمیع الوجوه داند و دیگری با علی پابند که از تفضیل
شیخین در آب و آتش مانده ای خوشا وقت سنیان که از کشاکش تعصب و
عناد وا رهیده شیشهٔ پندار شکستند و دل در خدا و رسول بستند ابوبکر
و عمر را افضل الامة دانند نه از وجه ابوبکر و عمر بودن بلکه از آنکه مصطفی ایشان را
فرمود و علی مرتضی را مولی المسلمین خوانند نه از جهت علی بودن بلکه از آنکه مصطفی
اینچنان ره نمود ترا اگر رسم و روش ایشان خوش آید بسم الله بیا و
دامن شان استوار گیر ورنه برادر خاک بدیدهٔ تعصب باد کسیکه به نیاز مندی
خویش تن بفرمان اینان داده است دست از گریبانش کوتاه دار عزیزا
خدارا اندک تاملی اگر اینقدر جماعت کثیر از اولیای کرام پیش تو آید و ترا
با مری ره نماید راست بگوی از قبولش چاره دانی پس حالا که از اکابر چهار
سلسلهٔ طیبه اینقدر بزمی ساخته و انجمنی آراسته اند چرا دامن کشان میگذری
اگر بالفرض در کلام کسی بوی خلاف این جادهٔ صاف یابی راه آنست که
حتی الامکان به تصحیح و تاویل شتابی ورنه فرق جمهور و شاذ و تصریح و احتمال

وتفاوتِ جلالت در مراتبِ اہلِ اقوال از نظر افتادہ سبا وخاصہ وصوتِ تکذیب
بر مذہبِ ما اجماعِ صوفیہ منقول آمد ورنہ مخالف را گوی کہ ہمینقدر تصریحاتِ
روشن و ارشاداتِ پردہ بر افگن از ہمینقدر جماعتِ سلاسلِ اربعہ کہ در
اعتبار و اعتماد و اشتہار و استناد و رفعتِ شان و عظمتِ مکان برابر و
ہمسر بہ اینان باشد بیار و تکذیبِ ما قولانِ اجماع بپرداختہ مسئلہ را مختلف
فیہ شمار ۔ اولئک آبائی فجئنی بمثلہم + اذا جمعتنا یا جریر المجامع

فصل سوم در تفضیلِ حضرت مولی در تعدیۂ ولایت و مرتبۂ تکملیت

بدان انزلنا اللہ وایاک منازل السعداء کہ مبین مقصود این فصل رد کردن نسبت
بر کسانیکہ زعم کنند بہ تفضیلِ شیخین بر حضرتِ ابو الحسنین من جمیع الوجوہ وجاہل
اند یا متجاہل از انکہ حضرتِ حق تبارک و تعالی جنابِ ولایت مآبِ مرتضوی
کرم اللہ تعالی وجہہ را بچندین خصائصِ جلیہ و فضائلِ علیہ و مناقبِ بہیہ و
و مناصبِ سنیہ ہمچون شرافتِ نسب و کرامتِ صہر و اولیتِ اسلام علی ارجح
الاقوال و بودنش رضی اللہ تعالی عنہ منبعِ نسلِ مصطفی و مرجعِ اہلِ ارتقا
و قاسمِ حوضِ کوثر و قسیمِ جنت و سقر و صاحبِ رایتِ خیبر و ہارون وار
تخلف از غزوۂ تبوک و مالکِ ازمۂ تصرف و امارتِ امرا و سلطنتِ ملوک و
تکرم بتوقیعِ منیعِ لا سیف الا ذو الفقار و لا فتی الا علی و بنا الکرار و مختار بجلول
با جنابت در سبیحۂ حضرتِ رسالت علیہ الصلوۃ والتحیۃ و اکیبا بمنکبِ مصطفی
و صاحبِ فصل القضا الی غیر ذلک مما لا یعد و لا یحصی شرفِ امتیاز و تخصیصِ اعزاز
بخشیدہ ہست کہ اگر تا قیامت شرح کنی یکی از ہزار نگفتہ باشی انکار اینمعنی

۶۲

نفی آفتاب را سہل تر میگرداند بنا بر آن اگر درین فصل چیزی از خصائص دیگر سوی مرتبۂ تکمیلیت نیز از نوکِ خامہ تراوش کند بیگانہ از مقصود مبینا روا گر تبعاً و استطراداً برخے ازان کلمات نیز کہ بر اودنِ ہر چہار خلفای کبار جامعِ خلافتین ظاہر و باطن دلالت کنند بسلکِ نقل منسلک گردد ہم عجب مدار کہ زیادتِ فائدۂ خاصہ خاصہ درصورتیکہ قطعِ اوہامِ جہال و عوام نماید بچشم نصیحت پسند پسند و مرغوب می آید و نیز عزمِ آن داریم کہ حدیثِ خرقہ منقولِ صوفیہ را روشن تر بنگاریم کہ نا واقفانِ کار او را بر تفضیل حضرت مولی در مرتبۂ کاملیت بر حضراتِ شیخین دلیل شمرده و ندانند کہ الباسِ خرقہ نیست مگر استخلاف و اقامت بر منصب تکمیل و ارشاد و آنچنین دلیل تفوق در ولایتِ ذاتی نمیتواند شد کما القینا علیک و سقنا بیانہ الیک واللہ الہادی

و مولے الایادی در فوائد الفوادِ شریف ملفوظاتِ طیباتِ حضرت سیدنا نظام الدین محبوب الٰہی قدس سرہ العزیز میفرمایند سخن در فقر و خرقہ افتاد خواجہ ذکرہ اللہ بالخیر فرمود کہ مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم در شب معراج خرقہ یافت آنرا خرقۂ فقر گویند بعد ازان صحابہ را رضی اللہ تعالےٰ عنہم بطلبید و گفت من خرقہ یافتہ ام و مرا فرمان ست کہ آن خرقہ یک کس را دہم و من سخنی از یاران خواہم پرسید تا چہ جواب دہند و مرا گفتہ اند ہر کہ جواب دہد خرقہ را بدو دہم و آن جواب من ہیدانم تا کہ خواہد گفت بعد ازان رو بسوی ابوبکر رضی اللہ تعالےٰ عنہ کہ اگر این خرقہ ترا دہم چہ کنی گفت من صدق آرم و طاعت کنم و عطا کنم بعد ازان عمر را پرسید رضی اللہ تعالی عنہ کہ اگر

۶۳

اینخرقه ترا دهم چکنی عمر گفت رضی الله تعالے عنه من عدل کنم و انصاف نگاه دارم
بعد ازان عثمان را پرسید رضی الله تعالی عنه که اگر ترا دهم چکنی عثمان گفت
رضی الله تعالی عنه من اتفاق کنم و سخاوت ورزم بعد ازان از علی پرسید رضی الله
تعالی عنه که اگر ترا دهم اینخرقه تو چه کنی گفت من پرده پوشی کنم و عیب بندگان
خدا تعالی بپوشم رسول صلی الله تعالی علیه وسلم فرمود بستان اینخرقه را
تو دادم که مرا فرمان بود هر که اینچنین جواب دهد اینخرقه را بدو دهی انتهی
حضرت سید نا خاتم الکملا آقائی نعمت تاج العرفا حضور سید آل احمد اچھی میان
رضی الله تعالی عنه در آئین محمدی فرماید معنی خرقه وصله این نیست که معنعن
مسلسل بهمان کیفیت یا همان وصله برساند بلکه معنی خرقه احاطه ظل ولایت است
که اطفال طریقت را حفظا عن الشیاطین چنانچه مرغ بچگان خود را در زیر بال
گیرد ستر الله علینا برحمته وحشرنی تحت لوائهم یوم الدین مع الشهداء والصلحاء
انتهی کلامه الشریف **ف** تبین گگونه تصریح میفرماید که مراد از خرقه همان مرتبه
ارشاد و تکمیل و تربیت مریدین و مسترشدین است **و ایضا فیه** امیر المومنین
علی مرتضی کرم الله تعالی وجهه وی امام اول است از ائمه اثنا عشر و کنیت
وی ابو الحسن و ابو تراب است و سلسلهٔ چهارده خانواده باو منتهی میشود و فیه
از فص الکلمات شریف وغیره که درباره ولایت فرماید نا ودان او علی است
و خاتم ولایت او مهدی است **و فیه** شیخ رکن الدین علاؤ الدوله قدس سره
فرمود که هر کسی که دعوی ولایت کند و خرقه و سند او به آدم اولیا یعنی علی
مرتضی کرم الله تعالے وجهه نرسد هر چه از جمیع اولیا خدا جل جلاله و علا ظاهر شده است

(۶۴)

اگر از وظاهر شود با او قرار نباید کرد که او شیطان است و فیه سلسلهٔ جمیع اولیا بعلی منتهی است و فیه اکنون چون افتتاح معارف مشائخ رضوان الله تعالی علیهم اجمعین در جنب انبیا بود که بذکر آدم انبیا باشد یعنی علی مرتضی کرم الله تعالی وجهه شمهٔ از کمالات او بشنو که در فضائل او در جاتش بسیار است لقوله صلی الله علیه وسلم ان الله جعل لاخی علی بن ابیطالب فضائل لا تحصی کثرة و فیه امیر المؤمنین ابوبکر الصدیق رضی الله تعالی عنه از باطن کسی را خبر تی نکرد و اثری نداد در کمال ولایت رسیده بود که کسی نرسید ولی نردبان معرفت برپای نکرد و بعد خلافت و عدالت بحضرت امیر المؤمنین عمر خطاب رسید خود بحضرت رسول الله علیه وسلم نسبتی یافت اما خود داشت کسی را از آن نسبت نصیبی نداد و بعده خلافت و سلطنت بحضرت ذی النورین امیر المؤمنین عثمان بن عفان رسید شریعت را ترتیب داد و قرآن مجید و فرقان حمید را جامع آمد از عنا تردد حیا پیش گرفت لباس شهادت در بر کرد بوصول اصلی وصلت یافت بعده بحضرت امیر المؤمنین علی بن ابیطالب کرم الله تعالی وجهه خلافت و سلطنت و ولایت شریعت و معرفت رسید و احیا گردانید و سلاسل را زنده گردانید راز و لهار ابتدا رهبر تبه لوای محمدی برآورده شریعت را مزین ساخت و ولایت احمدی را جلاداد و سلسله برپای کرد و ماهیت بدایت و نهایت بر خواص ظاهر ساخت انا مدینة العلم و علی بابها بر و وارد گشت راه ولایت جاری شد و فیه نقلاً من روائح الانفاس از حضرت نظام الدین قدس سره منقول است که او گفته بحق خرقهٔ شیخ هر بیتی که از گوینده شنیدم جز بر ذات پاک شیخ حمل نکردم از سر ق

۶۵

اولیا سر حلقهٔ اصفیا علی مرتضی است کرم الله تعالی وجهه وللنائب حکم المنیب
پیر را نائب او داند الخ وفیه در ارشاد المریدین آورده که در خبر صحیح است که حضرت
امیر المومنین علی را کرم الله تعالی وجهه چون آئینهٔ دل او از پرتو نور علم روشن گشت
داعیهٔ طلب حق در باطن او پیدا شد روزی عرض نمود که یا رسول الله علمنی عملا
یوصلنی الی الرب رسول صلی الله علیه وسلم خوشوقت شده فرمود نسبی وقت بود که
میخواستم که این علم را بتو بیاموزم اما موقوف بآن بودم که این داعیه از باطن تو
ظاهر گردد تا این علم به برکت بود و بر اهل تر باشد و بعد از ان حضرت رسول
صلی الله تعالی علیه وسلم امیر المومنین علی را کرم الله تعالی وجهه روی بقبا بنشاندند
و ذکر لا اله الا الله تلقین فرمود و آن نسبت را از ایشان همین دستور امیر المومنین
حسین یافت از ایشان امام زین العابدین یافت و از ایشان همین دستور سمعنا
و سلسلا المشائخ اینوقت رسید و فیه نقلا عن محبوب السالکین اگر بیعت سنت
نبوی نبوده ی پس رسول علیه الصلوة والسلام پیراهن خاص را بدست حضرت عمر و حضرت
علی رضی الله تعالی عنهما با اویس قرنی خلافة نفرستادی بعد سرور عالم صلی الله
تعالی علیه وسلم صحابه بیعت بحضرت صدیق اکبر بکردی و بعد ایشان بحضرت عمر خطاب
کردند و بعد ایشان حضرت عثمان ذوالنورین قبول بیعت کردند و بعد ایشان بحضرت
علی بن ابیطالب رسید این بیعت متابعت ایشان بود بحکم خدا و رسول و اشاره
بردباری و ستاری خرقهٔ خلافت بیعت در حین حیات خود پیغمبر صلی الله علیه وسلم
بحضرت امیر المومنین علی بن ابیطالب عنایت فرموده بودند و ایشان بخلیفه خود
حضرت خواجه حسن بصری رضی الله تعالی عنه عنایت کردند و ایشان را دو خلیفه بودند یکی

۶۶

حبیب عجمی دوم شیخ عبد الواحد بن زید تا این بیعت نبوی از اینجا تا بچهارده
خانواده رسید تا بهر یک مشائخ الخ و فیه شیخ فرید گنج شکر گنج نبشت که کلاه اصل
از حضرت ربوبیت ست جل جلاله مهتر جبرئیل علیه الصلوٰة والسلام چهار کلاه از
بهشت بر رسول صلی اللہ تعالی علیه وسلم آورده یکی ترکی دوم دو ترکی سوم
سه ترکی چهارم چهار ترکی و گفت فرمان میشود که این هر چهار کلاه بر سر خود بنه
و هر که را بدانی بده رسول صلی اللہ تعالی علیه وسلم هر چهار کلاه بر سر خود داشت بعد
ازان کلاه یک ترکی بر سر ابوبکر رضی اللہ تعالے عنه نهاد و فرمود که این کلاه تست
هر کرا دانی بده و کلاه دو ترکی بر سر عمر خطاب رضی اللہ تعالی عنه نهاد و فرمود که این
کلاه تست هر کرا دانی بده و کلاه سه ترکی بر سر عثمن نهاد رضی اللہ تعالی عنه و فرمود
که این کلاه تست هر کرا دانی بدهی که لائق باشد و حق این کلاه ادا نماید و کلاه
چهار ترکی بر سر علی نهاد رضی اللہ تعالی عنه و گفت این کلاه تست هر کرا دانی بدهی مرا
فرمان بود که کلاه چهار ترکی علی را بده الخ و فیه منقول از رسالهٔ نوریه سید علی
همدانی که بعد بیان قصهٔ مذکوره کلاه می نویسد و کلاه یک ترکی ایما بانکه هر که
آنرا بر سر نهد جز اندیشهٔ محبت باریتعالے خطرهٔ دیگر را در خاطر راه ندهد و کلاه
دو ترکی اشاره به آنکه یکی ترک دنیا کند دوم آنکه با اهل دنیا نیامیزد و کلاه
سه ترکی رمز بانست اوّل ترک دنیا کند دوم با اهل دنیا نیامیزد سوم حسد را از
دل دور کند و کلاه چهار ترکی اشاره بانکه اوّلی ترک دنیا دوم ترک لسان
یعنی زبان را از لذتها باز دارد و فحش بران نیارد سوم ترک بصارت
یعنی بطرفیکه نظر کردن حرام ست نه بیند چهارم طهارت قلبی یعنی دل را از کدورت

۴۷

ظاہری و باطنی پاک گرداند الخ و فیہ عن معدن المعانی ملفوظات شاہ
شرف الدین یحیی المنیری ۔ اصل الباس خرقہ از حضرت ست صلی اللہ علیہ
وسلم مر چہار یار کبار را رضی اللہ تعالی عنہم کما مر و فیہ و بعضی سند خرقہ
چنین آوردہ و گفتہ در روایت مشہور آمدہ ست کہ حضرت سید کائنات
صلی اللہ تعالے علیہ وسلم شب معراج در تماشای جناب کوشکی دید از مروارید
کہ بر اطراف و جوانبش از تلالو انوار نظر نمی ایستاد بدرگاہ خداوند جل سلطانہ
عرض کرد کہ در وی رود و آنرا ببیند حکم شد کہ برو ببین چون اندرون
آن رفت یک حجرہ دید باذن جل سلطانہ در وی را بکشاد و درون در رفت
بروایت مختار گلیم سیاہ و بقولی جامہ سفید دید آنہمہ نور کہ میتافت
ازان بود از حضرت تعالی پرسید کہ الہی این چہ جامہ ست فرمان شد کہ این
جامہ فقر ست پس آن خرقہ را از حق جل شانہ درخواست کہ بوی بخشد حکم شد کہ ہر
فقر قبول کند و حق آن بجا آورد و قدرش بداند بگیر و بپوشد گفت الہی من
فقر را قبول کردم و ہرچہ فرمائی بجا آرم این را بمن بخش فرمان آمد چون این
شرط قبول کردی بگیر کہ بتو بخشیدم و بہر کہ بدہی بدین شرط بدہی و این خرقہ معظمہ
کسی را از مخلوقات اولین و آخرین نہ دادہ ایم و از ہمہ پوشیدہ داشتہ ایم
چون تو مطلوب و محبوب حضرت ما ہی بر تو اظہار کردم ترا بخشیدم چون حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم آن خرقہ را گرفتہ پوشید ہمگی مستعدان راہ دین از جن
و انس و غیر ذالک بروایان آوردند و بر رسالتش گواہی دادند آنحضرت علیہ
افضل الصلوات والتسلیمات بعد مراجعت از معراج خرقہ مذکور بخلفای عظام

۶۸

خود عطا فرمودند پس اصل درین باب عطای خرقه از جنابِ خداوند جل سلطانہ
است حضرت رسالت پناه را علیه افضل الصلوات والتسلیمات و این سنتِ
سنیه تا الیوم در فرقهٔ ناجیهٔ صوفیه جاریست و سندِ ایشان در عطای این خرقه
بمریدان و مستفیدان این سنت و فیه خلافتِ باطنی که تکمیلِ ناقصان
بآن بسته است مر خلفای اربعه را در حضورِ حضرت رسالت پناه صلی الله تعالے
علیه وسلم باجازتِ خاصهٔ آنحضرت صلی علیه وسلم حاصل گشته بود و خلفای
اربعه رضی الله تعالے عنهم خلفای ظاهر و باطن آنحضرت علیه افضل الصلوات
والتسلیمات اند که هر دو خلافت جمع کرده اند ایشان نائبانِ علی الاطلاق و جامعان
جمیعِ کمالات و لایتِ مطلقه و مقیدهٔ باطنیه و ولایت مطلقه و مقیدهٔ ظاهریه اند
به نیابتِ کلیه که مثلِ شان دیگری بعد انبیا علیهم الصلوة والسلام پیدا نشده
بعضی از محققانِ اینقوم گفته اند اصل در خلافت اینست که مرید وقتیکه به تزکیهٔ
و تصفیهٔ روح رفعِ حجبِ موهومه کرده مدارجِ کمال سطے نموده اہلیتِ تکمیلِ
دیگران پیدا کند و فانی بفنای اتم شود عند الله مستحق خلافت میگردد پس ویرا
خداوند جل سلطانه خلیفهٔ خود و نائبِ نبیِ خویش بیوسطهٔ دیگری میگرداند
و طالب بعدِ وصولِ اینمقام خلیفهٔ حقتعالے میشود و محتاج باستخلافِ هیچ
یکے نمیشود و پیش از وصول بمقامِ مذکور اگر هزار خلافت دهند خلیفه نشود
و حضرت رسالت پناه صلی الله تعالے علیه وسلم هیچکس را از صحابِ کرام
خلافت نداده اند چه خلافت دادن بحکمِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً کارِ خداوند
ست جل سلطانه هر کرا لائق خواهد دید بخلافت مشرف خواهد ساخت پس خلافت

۶۹

خلفای اربعه بترتیب معروف داده خدمت یکی را بعد دیگری بتتمۂ غیر تتمه
برترتیب وصول استحقاق ست باطل شد قول کسیکه قائل ست بنص جلی بر خلافت
حضرت مرتضی علی کرم الله تعالی وجهه چه تعیین بخلافت از جانب حق
تبارک وتقدس بعد حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم امیر المومنین
صدیق اکبر و بعد ازان امیر المومنین حضرت عمر و بعد ازان امیر المومنین حضرت
عثمان و بعد ازان امیر المومنین حضرت علی رضی الله تعالی عنهم پس اگر
نص جلی محقق بودی استخلاف من الله هم موافق آن شدی و اول خلیفه
حضرت علی کرم الله تعالی وجهه بودی نه حضرت صدیق اکبر که خبر مخبر صادق
احتمال کذب ندارد و چون معلوم گشت که قول بنص جلی باطل و افترای
محض ست از جهت آنکه خداوند جل سلطانه عادل ست ظالم نیست که وضع
شیء در غیر محل کند پس وضع خلافت که از وی سبحانه بترتیب مذکور
واقع شد عدل محض ست و بر تقدیر قول نص جلی لازم می آید نسبت ظلم
بجناب حق تعالی عما یقول الظالمون علوا کبیرا ومقرر ست که آنحضرت
صلی الله تعالی علیه وسلم خلافت ارشاد و تکمیل ناقصان مر خلفای خود را
در حین حیات خویش عطا فرموده بودند کما مر فتامل انتهی بالتقاطه و فیه
از اوراد چشتیه شیخ نظام الدین بدایونی می نویسند که روزی حضرت
جبرئیل علیه الصلوة والسلام حضرت مصطفی صلی الله علیه وسلم را چهار
کلاه از بهشت بیاورد یک ترکی دو ترکی سه ترکی چهار ترکی و گفت هر چهار
کلاه بر سر خود بنه و در یاران خود سوال کن هر که پرده پوشی خلق آنتیا

٧٠

کنند کلاه چهار ترکی بر آنکس بدهد که عیب پوشی خلق اختیار کرده است پس
حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم بطریقی که سوال خرقه کرده بودند
همون نوع پرسیدند هر کدامی بطریق مذکور جواب گفتند آخر کلاه یک ترکی
بحضرت ابابکر صدیق دادند و کلاه دو ترکی بحضرت عمر فاروق دادند و کلاه
سه ترکی بحضرت عثمان بن عفان دادند و کلاه چهار ترکی از سر مبارک
خود کشیده بر سر حضرت علی بن ابیطالب دادند و کلاه دادن ازینجاست
بعد ازان در هر سلسله که مرید کرده باشد شجرهٔ پیران سلسله بدهد و فیه
چون اقرب انبیا بمصطفی صلی الله علیه وسلم عیسی است علیه الصلوة والسلام
باقرب اولیا باو که مرتضی است رضی الله تعالی عنه معاملهٔ عیسی باشد
ولهذا چنانچه عیسی را بالوهیت می پرستیدند علی را نیز پرستیدند و حضرت
رسالت صلی الله تعالی علیه وسلم تناسب علی و عیسی بیان فرمود و
هم در فوائد الفواد شریف مذکور است ازینجا سخن در صحابه رسول
الله صلی الله علیه وسلم افتاد فرمود از صحابه خلفای اربعه بوده اند و عبادلهٔ
ثلثه بعد ازان در مناقب امیر المؤمنین علی رضی الله تعالی عنه فرمود که
وقتی رسول الله صلی الله علیه وسلم ذکر علی با یاران بدین عبارت کرد
که اقضاکم علی یعنی باشد که قاضی ترین گوئی اقضی آنکس تواند بود که
عالم باشد بعد ازان در نسبت موافقت صحابه حکایت فرمود که صحابه گرد
جمعی حاضر بود یکی در عقب او نشسته بود هر بار میگفت که من شنیدم
رسول صلی الله علیه وسلم می فرمود که روزی فلان جای بودم برابر من

آنجا ابوبکر و عمر باز فلان جای رفتیم برابر ابوبکر و عمر همچنین چند بار یاد کرد
پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم فلان جای من بودم و ابابکر و عمر این صحابی
سر پس کرد تا به بینید که این حکایت که میگوید چون نگاه کردم امیر المومنین
علی بود رضی اللہ تعالی عنہ مقصود از تقریر اینمعنی بیان مودت و اتفاق
صحابه بوده است بعد ازان هم از نسبت اینحکایت فرمود که وقتی عمر
میگفت ای کاش من یکی موی بودمی بر سینهٔ ابوبکر رضی اللہ تعالی
عنه فی شرح التعرف من الباب الثالث فی حال الصوفیة اما
علی بن ابیطالب رضی اللہ تعالی عنه سر عارفان ست و همه امت
را اتفاق ست که علی رضی اللہ تعالی عنه پسر ابیطالب برادر انفاس پیغامبر ست
صلی اللہ تعالی علیه وسلم و مر اورا سخنان بسیار ست پاکیزه که پیش
از وی کسی نگفته است و از پس وی کسی مثل آن نیاورده است
و حضرت سیدی سندی سید شاه حمزه قدس سره در جلد
اوّل بیاض خود مسمی بفص الکلمات در مناقب مرتضوی فرمود علی
رضی اللہ عنه برادر مصطفی غریق بحر بلا و حریق نار ولا و مقتدای اولیا و اصفیا
وی را اندرین طریق شانی عظیم و درجتی رفیعست و اندر دقت عبارت
از اصل حقائق حظ تمام ست پیغمبر فرماید که حقتعالی ذریت فرزندان
هر پیغمبر در صلب او نهاده است و ذریت اولاد مرا در صلب علی نهاده است
فرماید ما رایت شیئا الا و رایت الله فیه و همارست پس اهل طریقت اقتدا کنند بدو اندر حقایق
عبارات او و دقائق اشارات و تجرید و لطافت کلام وی و سخنانش بیش از آنست که بعد اندر آید خود و اصح است فقط انتهی

در شرح مرتبة الارواح بنا قبیہ مرتضوی فرمودہ درین ہر دو توجیہ مدح امیر المؤمنین بتخصیص محبتہ تقدیم اصالت اوست در ولایت بر سائر اولیا کہ بعد از وی بودند وگرنہ ہمہ اولیا از اولین تا آخرین سایہ پروردۂ نبوت اند۔

فصل چہارم در فذلکہ مرام وخلاصۂ کلام

بدانکہ از تتبع وتفحص واستقراء مقالات علمائے عظام وصوفیۂ کرام درین مسئلہ چنان بظہور پیوستہ کہ شیخین را بر ختنین وسائر صحاب باصفا واہل بیت مجتبیٰ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین تفضیل ست والمراد بالافضلیۃ ههنا کونہ اکثر ثوابا عند اللہ تعالیٰ بما کسب من الخیر واعظم عند اللہ قدرا ومنزلا لا انہ اعلم واشرف او اقرأ او اشجع او غیر ذلک من الفضائل الجزئیۃ المختصۃ بحضرۃ المرتضی او غیرہ من الصحابۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین فان صیغۃ افضل موضوعۃ للزیادۃ فی المعنی المصدری وہو اعم من ان یکون بوجہ ما ولیس مرادا اذ لا یصلح مورد اللنزاع لما علم من اختصاص کثیر من الصحابۃ بما لیس فی غیرہم او بجمیع الوجوہ ولا یراد ایضا لبطلانہ بشہادۃ النصوص ولما ذکرنا او بمجموع صفات الفضائل من حیث ہو مجموع بمعنی ترجیح احدہما علی الآخر بعد موازنۃ مجموع الفضائل بالمجموع وانما وقع الخلاف فی المعنی الذی مر آنفا ہو المعنی بالفضل الکلی ولا ینافی ذلک رجحان الغیر فی الآحاد الاخر وحضرات ایشان یعنی شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما ولی کامل بودند ومرتبۂ کامل از قرب حق داشتند کہ دیگرے از ایشان بدان مرتبہ وقرب نرسیدہ ومرتبۂ کاملیت ذاتی کہ مراد از ولایت لازمی است بدرجۂ اتم واکمل نصیب ایشان شدہ

۴۳

اما فیضانے وہدایتی کہ از مرتبۂ ولایت بخلق رسید و میرسد و خواہد رسید
پیشوائے ومقتدائے آن فیضان وہدایت نزد جمہور مشایخ ما جناب سیدنا
علی مرتضی است کرم اللہ وجہہ کہ اکثر بتوسط شریف او رسید و میرسد
وخواہد رسید واین مرتبہ را مرتبۂ تکمیل و ولایت متعدیہ میگویند کہ خود
بکمال رسید و دیگران را بتکمیل رسانید و میرساند و خواہد رسانید
و ثواب جزیل این کار جمیل از رب جلیل الی یوم الدین نصیب این
خلیل است و وی رضی اللہ عنہ درین مقام شانے خاص و نہج یعنی
بالاختصاص و مرتبۂ رفیع و ارفع دارد و کسے با وی درین رتبۂ شراکت
ندارد الا بہ نیابت او رضی اللہ تعالی عنہ مثل ائمہ اطہار و غوث الثقلین
رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین و او کرم اللہ تعالی وجہہ درین مقام بلا
توسط نائب مناب نبی است صلی اللہ علیہ وسلم و جملہ اولیاء اللہ تعالی
چہ ابدال و اوتاد و قطب و غوث از وی رضی اللہ تعالی عنہ انتفاع فیوض
مینمایند و بمرتبۂ ابدالیت و اوتادیت و قطبیت و غوثیت میرسند و سایہ
پروردۂ ولایت او یند و از ہمینجاست کہ در کتب مشایخ حضرت ایشانرا اکثر
بلفظ سر حلقۂ اولیاء و آدم اولیاء خاتم ولایت محمدیہ و اصل شجرۂ ولایت احمدیہ
و مظہر اتم و اکمل ولایت مصطفویہ و خلیفۂ معنوی وغیرہ تعبیر نمودہ اند ہر چند
گر این مرتبۂ تکمیلیت در دیگران ہم مثل حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ وغیرہ
متحقق بود اما بہ نسبت قلت و ندرت زیرا کہ بجز فیضان سلسلۂ نقشبندیہ
در دیگر سلاسل قادریہ چشتیہ سہروردیہ وغیرہ در دیار ما بیان یافتہ نمیشود

۷۴

فلہذا سلسلۂ اکثر مشایخ بحضرت علی علیہ السلام منتہی میشود وانہم تبعاً مانع
تفضیل شیخین بر ختنین وغیرہم نیست زیرا کہ مراد ازان ترقیست بمقام قربت
بحق سبحانہ تعالےٰ کہ دیگرے بدان ترقی و قربت نرسیدہ باشد
و مراد ازین تنزل ست بعد ترقی از مقام قربت برائے تکمیل ناقصان
پس ہر دو مقام جدا است یکی با دیگرے منافات ندارد و لا نیافی
ذلک رجحان الغیر فی الآحاد الآخر پس از ہر دو منصب و مقام ہر کرا خواست
اقامت عطا فرمود ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم
وصلی اللہ تعالےٰ علی خیر خلقہ سیدنا محمد وآلہ وصحابہ واولیاء امتہ اجمعین برحمتک
یا ارحم الرحمین وآخر دعوانا ان الحمد للہ رب العلمین ہکذا فی کتب علم الکلام
والعقائد والحقائق والتصوف والسلوک من شاء الاطلاع علیہا فلیرجع الیہا
ف بدانکہ مسئلہ تفضیل قطعی ست یا ظنی بحسب اختلاف ائمۂ دین پس
در ہمہ حال واجب القبول ست زیرا کہ قطعی در شرع شریف حکم فرض دارد
و ظنی حکم واجب و ترک طرد ہر دو موجب عتاب و عقاب ست ف بدانکہ
ولایت ولی ست واو ہر جا خبر میدہد از معنی قرب خود نیست حاصل ولایت
مگر قرب حضرت حق سبحانہ وتعالےٰ وآن بر دو قسم ست ولایت عامہ
و ولایت خاصہ ولایت عامہ مشترکست میان ہمہ مومنان قال اللہ تعالےٰ
اللہ ولی الذین آمنوا الآیہ و ولایت خاصہ مخصوص ست بواصلان از ارباب
سلوک وہی عبارۃ عن فناء العبد فی الحق وبقائہ بہ والولی ہو الفانی فیہ
والباقی بہ و فنا عبارت ست از نہایت سیر الی اللہ و بقا عبارت ست

رجوع بکتب تصوف کند درین مختصر زیادہ ازین گنجائش نیست ۱۲ منہ

۷۵

از بدایت سیر فی اللہ چہ سیر الی اللہ وقتی منتہی شود کہ بادیۂ وجود
را بقدم صدق یکبارگی قطع کند و سیر فی اللہ انگاہ متحقق شود کہ بندہ را
بعد از فناء مطلق وجودی و ذاتی مطہر از لوث حدثان ارزانی دارد تا بدان
در عالم اتصاف باوصاف الٰہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی کند فقط من نفحات
ف بدانکہ اہل وصول بعد از انبیا صلوٰۃ الرحمن علیہم و طائفہ اند اول مشائخ
صوفیہ کہ بواسطۂ کمال متابعت رسول صلی اللہ علیہ وسلم مرتبۂ وصول
یافتہ اند و بعد از ان در رجوع برلئے دعوت خلق بطریق متابعت ماذون
و مامور شدہ اند اینطائفہ کاملان مکمل اند کہ فضل و عنایت ازلی ایشانرا
بعد از استغراق در عین جمع و لجۂ توحید از شکم ماہی فنا بساحل تفرقہ و میدان
بقا خلاصی و مناصی ارزانی فرمودہ تا خلق را بہ نجات و درجات دلالت
کنند و اما طائفۂ دوم آنجماعت اند کہ بعد وصول بدرجۂ کمال حوالۂ تکمیل
و رجوع بخلق بایشان نرفت و غرقۂ بحر جمع گشتند و در شکم ماہی فنا چنان
ناچیز و مستہلک شدند کہ از ایشان ہرگز خبرے و اثرے بساحل
تفرقہ و ناحیت بقا نرسید و در سلک زمرۂ سکان قباب غیرت و قطان
دیار حیرت انخراط یافتند و بعد از ان از کمال وصول ولایت تکمیل دیگران
بایشان مفوض نگشت فقط من نفحات الانس ف و آنکہ گویند کہ نظر
دقیق بالبداہتہ حکم میکند کہ مکمل از کامل محض افضل میباشد گوییم انگاہ میشود
کہ ہر دو در کاملیت برابر باشند بعد از ان یکے را مرتبۂ تکملیت بخشند
دریںصورت البتہ آن مکمل را بران کامل فضل میتوان نہاد و اینجا چنین نسبت

٧٦

زیرا که کاملیت شیخین بدلیل نص شارع که بلفظ افضل و خیر در حق آنها ورود یافته وبدلیل اجماع جمهور ائمهٔ دین بالضرورة از کاملیت دیگران فائق وممتاز باشد پس بکملیت دیگران در حق آنها قادح ومانع فضلیت ایشان نخواهد شد گو وفته ا مکملیت در حق دیگران دلالت بر فضیلت خاص دارد اما بر ابطال فضیلت من حیث المجموع وفضل کلی محمول نخواهد شد ف بدانکه فضلیت دو قسم ست یکی اختصاصی از جانب خدای تعالی جل جلاله که بے سابقهٔ عمل وبے تقدم خدمتی چیزے را بر چیزے فضل بخشد وترجیح دهد ومحض بنص شارع ثابت میشود واختلاف ومنازعت را درین قسم گنجایشی نیست دوم جزائی که بمقابلهٔ عمل عطا میشود ومانحن فیه همین قسم دوم ست وبیشتر محل منازعت واختلاف همین قسم ست وتقسیم بدو وجه صادق می آید یکے آنکه فاضل از مفضول در فضل من جمیع الوجوه راجح بود یعنی در هر صفتی وکمالی که تصور کنند وموازنه نمایند ترجیح دارد دوم آنکه چنان نشود بلکه در جمیع صفات وفضائل من حیث المجموع رجحان دارد نه باعتبار فرد فرد وبهذا المعنی لاینافی رجحان المفضول عن الفاضل فی الآحاد الأخر ولا یرد النقض فی معنی الافضل ایضا لان صیغة افضل موضوع للزیادة فی المعنی المصدری بالمعنی الاعم کما ذکرنا والتفضیل بالمعنی المذکور المعبر عنه بالتفضیل الکلی من ضروریات مذهب اهل السنة والجماعة وعلمائهم فلا محید لمدعی السنة عن قبوله والا لا یطلق علیه لفظ اهل السنة والجماعة بل یطلق علیه لفظ اهل بدعة المفضلة ف وآنکه بعضے نافهمان مراد از فضلیت صرف اولیت

وسبقت در خلافت و بادشاهت ظاهری و امارت و سلطنت انتظامی دنیوی
میگیرند محض سفاهت ست بدلیل آنکه صدیق اکبر و فاروق اعظم هر دو مامور
بودند باطاعت عمرو بن العاص رضی الله عنه در غزوهٔ ذات السلاسل حالانکه
حضرات شیخین بالاتفاق افضل بودند از عمرو بن العاص رضی الله عنه ازینجا
معلوم شد که وجوب طاعت شخصے بر شخصے نیز فضل مطاع بر مطیع نمیکند
ونیز ازینکه نصوص فضلیت و ذکر کردن صحابه مراورا در محاورات خود مثل آن
واتفاق کردن ایشان بر تفضیل شیخین رضی الله عنه قبل از خلافت وقوع
یافته بلکه احادیث بیعت صدیق دلالت صریحه دارد که خلافت بربنای فضلیت
شده نه آنکه فضلیت متبنی بر خلافت باشد ف وکسانیکه میگویند که نصوص
فضلیت متعارض اند میگویم تعارض انگاه میشود که لفظے در حق دو کس
وارد شود و دلالت بر فضلیت هر دو کند و عند التفحص چنین نیست بلکه لفظ
افضل و خیر که نص در مدعاست در حق شیخین رضی الله عنه ورود یافته
ولفظ سیادت و حبیت و شرف در حق حضرت علی کرم الله وجهه و فاطمه
و عائشه رضی الله عنهما ورود یافته و این الفاظ دلالت بر فضیلت دارند
نه بر فضلیت پس در حقیقت تعارض اصلاً نیست اما نصوص در حق عثمان
و مولی علی رضی الله عنهما البته متعارض اند که آنجا هم تفضیل عثمان رضی الله
عنه مذهب جمهور ست والله اعلم بالصواب ف بدانکه اگر ولایت
خاصه در ذات شیخین مسلم نداری مسئلهٔ فضلیت ایشان گو
از ضروریات دین اسلام نشمرده اند که منکر آن کافر گردد مگر از ضروریات

۲۱۵

۷۸

مذہب اہلِ سنت وجماعت دانستہ اند کہ منکران خارج از دائرۂ اہلِ سنت
وجماعت ست رہت نباید زیراکہ عند النقل والعقل غیر ولی از ولی افضل
بمعنی مذکور نمیشود ہمچنین اگر ولایتِ ذاتی وکمالِ نفسانی در ذاتِ ایشان
از سائر اولیا فائق ندانی ہمین نقص باقی میماند زیراکہ ادنی از اعلیٰ ہم افضل
بمعنی مذکور نمیتواند شد لاجرم بالضرورۃ ولایتِ ذاتی وکمالِ نفسانیِ
ایشانرا فائق از ہمہ اولیا اعتقاد باید کرد وہذا ہو عین نتیجۃ الافضلیۃ
فی الحقیقۃ واللہ سبحانہ اعلم بالصواب ف موجبِ افضلیت قربِ منزلت
ست عند اللہ وزیادتِ عز وکرامت وجاہ ونتیجہ اش در دنیا وجوبِ
تعظیمِ فاضل بر مفضول ست واللہ تعالیٰ اعلم وآین ست ملخصِ عقیدۂ
سنیان کہ بقیدِ تحریر آوردہ شد ہر کرا تحقیق وتفصیل در کار ست گوش
بیا وبسوی رسائلِ فقیر ودیگر تالیفات وتحقیقاتِ کبرای محققین از اہلِ سنت
وجماعت رجوع نما تجد فیہا ما تقر بہ الاعین وتنشرح الصدور والصلوٰۃ
والسلام علی سیدنا ومولٰنا محمد شافع یوم النشور وعلی آلہ واصحابہ نجوم البیان

تمت

حامداً ومصلیاً ومسلّماً

راقمِ سیہ کار عفا عنہ العزیز الغفار ازین رسالۂ متبرکہ استفاضہ نمودہ زبان
قاصر البیانِ خود را از تحسین وآفرینِ حضرتِ مؤلف ادامہ اللہ سبحانہ
بالافاضۃ عاجز یافت حق اینست کہ آنچہ حضرت سابق الوصف درباب تفضیل

۷۹

حضرات شیخین رضی اللہ عنہما درین رسالہ تحقیق فرمودہ ہمون مذہب جمہور متکلمین و متصوفین از اہل سنت و جماعت کثرہم اللہ تعالی است و اللہ سبحانہ اعلم بالصواب و عندہ ام الکتاب حررہ العبد الخامل محمد عادل عاملہ اللہ تعالی بفضلہ الشامل وجعلہ من الآمنین یوم الرجف والزلازل

مہر
عادل ۱۲۹۶
محمد
حاکم محکمہ شرع

ایضاً

این رسالہ را معائنہ ساختم و بمطالعہ اش خطے بر داشتم مولفش درین رسالہ انچہ تحقیق کردہ ہمون مذہب اہل سنت و جماعت ست حررہ الراجی عفو ربہ القوی ابو الحسنات محمد عبد الحی اللکھنوی تجاوز اللہ عن ذنبہ الجلی والخفی

مہر
محمد عبد الحی ۱۲۸۶
ابو الحسنات

ایضاً

بندہ ہیچمیز این رسالہ را بالاجمال از مقامات شتی معاینہ کردہ فذلکہ کلامش در اختتام آن دریافتہ تحسین مولف و حضرت مولف ایدہ اللہ بالفیضان پرداخت فی الواقع مذہب منصور جمہور اہل سنت و جماعت ہمین ست کہ شیخین رضی اللہ عنہما را تفضیل کلی باعتبار کثرت ثواب و قرب الی اللہ بر ختنین رضی اللہ عنہما حاصل ست اگرچہ بعضی از فضائل جزئیہ کہ در روایات بابرکات سیدنا علی کرم اللہ وجہہ بودہ در ایشان نبود و اللہ اعلم کتبہ العبد الراجی شفاعۃ نبیہ التہامی محمد عبد اللہ بن الحاج السید آل احمد الحسینی الوسطی البلگرامی عاملہما اللہ بلطفہ العمیم و رزقہما النعیم المقیم

مہر
محمد عبد اللہ الحسینی ۱۲۸۲

۸۰

مثنوی متضمن تاریخ ترتیب کتاب نتیجۂ طبع رسا بادہ کش خمخانۂ سخن جرعہ جوش میکدۂ علم و فن جناب مستطاب مولانا مولوی محمد امتیاز احمد صاحب تاثیر بالک منطبع

ساقی بادۂ منصور و شراب گیلان — مرشد جام ولا پیر مغان عرفان

بوالحسن ثانی و بوالمجد بعالم اوّل — بوالکرم بوالفرح از جملۂ نسبت کمل

در چنین دیر خرابات بخرق عادات — رہروان راشدہ چون خضر چراغ رہ راست

دعوی حق بہ براہین طریقت حق شد — روی بر منکر بد بست بحیرت فق شد

بادۂ فکر حسین او چو بر آمد در جوش — آمد از ملتقط حق (دفتر تحقیق) بگوش

ایضاً تاریخ طبع

بہت سے اختلافی تھے مسائل — پڑی تھی سب جنکے حل ہونیمیں مشکل

سمجھتا تھا کوئی گروہ جو سنئے — تو کہتا دوسرا یہ مستحب ہے

فروع دین میں تھی تکرار اکثر — اصول شرع تھی قائم سراسر

قریب آیا قیامت کا زمانہ — ہوئے سب خود پسندی میں یگانہ

جہان ذہن رسا زور و نیر آیا — ہوا مذہب نشانہ امتحان کا

غرض یہ سلسلہ پہونچا یہانتک — یقینیات میں ہونے لگا شک

صحابہ میں جو ہے افضل بتحقیق — لقب ہے جسکا یار غار صدیق

نبی خود معتقد اجسکو بنائیں — علی تخت خلافت پہ بٹھائیں

وہی عرفان حق میں ہو نہ کامل — اوسیکو علم باطن ہو نہ حاصل

معاذ اللہ یہ سب شیطاں کے ہیں کام — رکھے سبکو حصول حق سے ناکام

۸۱

ہوا اسوقت مین از حد ضروری	کہ ہو تحقیق اسکی پوری پوری
وہین اِک خضرِ راہِ معرفت نے	کیا تکمیل اِسکو امرِ حق سے
رسالہ اسطرح لکھا مدلل	کہ عقدے جس سے سارے ہو گئے حل
مجھے تھا پیچ و تاب سال اسکا	یکایک غیب سے یون دلمین آیا
کرامتی یا تیر کیون چین برجبین ہے	چراغِ اہلِ دین ۔ یہ بالیقین ہے [illegible]

خاتمۃ الطبع

اشرف سخن کہ عنوانِ صحیفۂ دانش ہمان تواند بود حمدِ یگانہ بی ہمتاست کہ وجودِ خاکیِ انسان را در قالبِ اِنَّ الْاِنْسَانَ فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْم ریختہ صفحۂ حالتش برقمِ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰی بَعْضٍ مزین و منور ساخت ۔ و احسنِ کلم کہ بسملۂ کتابِ بینشش باید نمود نعتِ ہادیِ یکتاست کہ سرگشتگانِ بادیۂ ضلالت را بسرمنزلِ ہدایت آورده ظاہرِ شان بخلعتِ شریعت غرا آراستہ و در ترویحِ مشامِ باطن بریاحینِ یقین و عرفان پرداختہ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَ عَلٰی آلِہٖ وَ اَصْحَابِہٖ نُجُوْمِ الْہُدٰی وَ مَصَابِیْحِ الدُّجٰی ۔ اما بعد شنیدن را مژده دیدن باد کہ درین زمانِ میمنت اقتران کتابِ فیض انتساب باعثِ تقویتِ ایمان ۔ موجب زیادتِ ایقان متنِ متین پسندیدۂ اہلِ دین ۔ یعنی دلیلُ الیقین من کلماتِ العارفین از رشحاتِ ابرِ بدر ابر خامہ ہدایت ختامہ شمعِ بزمِ عرفان ۔ چراغِ کعبہ

۸۲

ایمان ۔ کلیمِ طورِ طریقت ۔ مسیحِ چرخِ حقیقت ۔ اُسوۃ الواصلین
عمدۃ الکاملین ۔ مطرحِ اشعۂ انوارِ الٰہی ۔ مظہرِ فیوضاتِ نامتناہی ۔ سیاحِ
صحاریِ تجرید ۔ سباحِ بحارِ تفرید ۔ عالم و فاضل ۔ عارفِ کامل ۔ مولانا
و مقتدانا جناب شاہ ابوالحسین احمد نوری المعروف بہ میاں صاحب
قادری برکاتی مارہروی لازالت شموس افاضاتہ علی رؤس
المسترشدین بازغۃ و ما برحت اقمار افاداتہ علی العالمین لامعۃ
حسبِ اجازتِ جناب مستطاب مولانا مولوی محمد امتیاز احمد
صاحب تاثیر و مولوی علی احمد خان صاحب اسیر سلمہما اللہ القدیر
در مطبعِ نامی نسیم سحر ۔ بدایون بماہِ رمضان المبارک سنہ یکہزار
و سہ صد و چہار ہجری نبوی صلعم بحسنِ سعیِ کارپردازانِ مطبع
با حسنِ وجوہ حلیۂ انطباع در برکشیدہ بصد آب و تاب نور افزای
دیدۂ نظارگیان و چشم افروز بصیرتِ مشتاقان گردید

تمت

تصحیح اغلاط دلیل الیقین

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲	۳	ناقعہ	نافعہ
۳	۵	جدیث	حدیث
رر	۱۴	می نماید	می نمایم
رر	۱۵	فذالکہ	فذلکہ
۴	۸	ابو جحیفد	ابو جحیفہ
۵	۶	مالقبتہ	مابقیت
رر	۱۵	الااجد	لااجد
۸	۱	عقلہ	عقاید
رر	۱۹	تفصیل	تفضیل
۱۰	۱۹	صلواۃ	صلوۃ
۱۵	۳	ابن	این
۱۵	۱۴	ولبش	دلش
۱۶	۴	می بابید	می یابد
رر	۸	بدلنشاند	بہ نشانند
رر	۹	بہ نشینند	بنشینند
رر	۱۶	فضل وبند	فضل زنند
رر	رر	ذالکب	ذالک
۱۷	۲	تقریبد	تفرید
۲۰	۱	صواب	ثواب
۲۰	۱۰	اہم صود	[illegible]

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲۱	۳	مرتصوی	مرتضوی
رر	۷	نہ آنکہ تشیخین	نہ آنکہ تفضیل
رر	۸	بیاو دہند	بیاد دہند
۲۲	۵	فوائدالفوائد	فوائد الفواد
رر	۱۲	ابن آہستہ	این ہستہ
۲۳	۱	برہہونی	برہنمونی
۲۴	۱۰	وبنا	وما دنا
۲۶	۳	ولاغرابت	ولاغربت
رر	۱۲	این موسی	ابن موسی
رر	۱۶	سفین	سفیان
۲۷	۱	انجلاع سلف	سلف
رر	۶	تعاسنے	تعاسے
رر	۹	بذالامتہ	ہذہ الامۃ
رر	۱۸	سشما	شما
۲۸	۱۶	روز	روز
رر	۱۸	نا امہند	نامند
۳۰	۱۱	بجتی	دجتجو
۳۱	۱۵	سفعیبت	[illegible]
۳۲	۴	جابر عبداللہ	جابر [illegible]
۳۳	۳	علیہ سیدنا	علی سیدنا
رر	۸	گوی	[illegible]

۲

	سطر	غلط	صحیح
	۱۲	حضرت	حضرات
	۴	آمد	آید
	۹	کشایشن	کشائیستن
	۱۷	ابکر	ابابکر
	۱۸	شبہہم	وتشبیہہم
	۱۷	انیتی	رانفتی
	۴	شفقة	شفقتة
	۱۷	المکتب	المجب
	۸	شرلفیه محمد	شرفیه
	"	کذالک	کذلک
	۱۶	ما باشد	یا باشد
	"	السیر	الیسر
	[illegible]	ہذا [illegible]	ہذا المقام
	۶	بکوید	بگوید
	۸	دیرگی و	دیرگاه
	۴	گفتہ اسد	گفتہ اللہ
	۷	ابو حفص	ابو حفص
	۱۰	عمر عاص	عمرو عاص
۱	۱۴	غندوم	مخدوم
۱	۲	واتہی	انتہی

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۷	۱۵	اہل	محل
۵۱	۸	بیشتر	بیشتر بود
۵۵	۸	انکار اینکار انکار	انکار این انکار
۵	۱۲	اگر خواہد	اگر کسی خواہد
۵۷	۱۷	بنی آدم سوای انبیا	بنی آدم اثبیا
۵۹	۱۰	ہمہ اسمتاییان	ہمہ اسیلان
۶۱	۱۱	مناقب بکسه	مناقب ابیه
۶۳	۳	اتفاق	انفاق
۶۶	۴	یکی ترکی	یکی یکی ترکی
۶۷	۵	جناب	جنابت
۶۸	۲	لصلوات	الصلوات
"	۴	صلی علیه	صلی اللہ علیه
[illegible]	[illegible]	تا عل	تا محل
۷۰	[illegible]	اتفضلکم	اتوفضلکم
۷۷	۷	[illegible]	[illegible]
[illegible]	۱۷	[illegible]	عنہا

الہی لنیظ دارد کہ رامیسر شد کہ توضیح شرح حق الیقین
و تصحیح شرح دلیل الیقین [illegible]
[illegible]
[illegible]